

EEN WERELD VOL MOGELIJKHEDEN

Cultuureducatie in het mbo

MBO-STUDENT IN GEBRUIKERSONDERZOEK

‘VOOR MIJN GEVOEL HEEFT ALLES OP
DEZE WERELD ZIJN EIGEN CULTUUR,
WAT HET OOK IS.

DIT MAAKT DAT HET NERGENS
PRECIES HETZELFDE IS EN IK VIND
DAT DAT DEZE WERELD EEN MOOIE
WERELD MAAKT.’

Inleiding	5
Onderzoek naar de MBO Card en cultuureducatie	6
Ontwikkelingen cultuureducatie in het mbo	26
Inleiding	26
Keuzedelen	30
Burgerschapsvorming	36
Onderwijsvernieuwing	42
Praktijkvoorbeelden in het mbo	48
Inleiding	48
Kunst en cultuur als reflectiemomenten van het leven	50
Interview met practor Burgerschap	
Theater is meer dan magie	54
ROC heeft eigen schooltheater	
Jonge mensen voeden hun verbeelding	58
Studenten techniek en theatermakers	
Handschoenen aan!	62
Museum en vakcollege	
Praktijkvoorbeelden van culturele instellingen	66
Inleiding	
Met meer empathie over vluchtelingen denken	68
Wereldwijzere burgers	
Is homoseksualiteit een ‘cultuur- of natuuring?’	72
Theatervoorstelling bereidt studenten voor op beroepspraktijk:	
Je eigen geschiedenis en toekomst schrijven	76
Oude meesters inspireren mbo-studenten	
Presenteren! Argumenteren! Debatteren!	80
Creativiteit stimuleert taal- en spreekvaardigheid	
Zelf aan de slag	84
Colofon	87

WALTER GROENEN - DIRECTEUR CJP

CJP

CJP is een platform voor cultuurliefhebbers. Onze missie is om alle vormen van cultuur toegankelijk te maken voor iedereen onder de 30 jaar, door informatie, inspiratie en flinke kortingen. Daarnaast speelt CJP met de Cultuurkaart en MBO Card (in samenwerking met JOB) een belangrijke rol bij de ontwikkeling van cultuureducatie binnen het voortgezet en beroepsonderwijs.

www.cjp.nl

SANNE SCHOLTEN - DIRECTEUR LKCA

LKCA

Het LKCA (Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst) wil ervoor zorgen dat iedereen goede cultuureducatie krijgt (op school én in de vrije tijd) en dat iedereen kan meedoen aan culturele activiteiten. Om dit te bereiken ondersteunt het LKCA professionals die zich bezighouden met cultuureducatie of cultuurparticipatie.

www.lkca.nl

voor professionals die werken voor cultuur op school of in de vrije tijd

Cultuureducatie hoort thuis op het mbo!

Op 1 januari 2016 lanceerde CJP de MBO Card met als doel cultuurdeelname onder mbo-studenten te stimuleren. Tegelijkertijd startte het LKCA met een mbo kennisdelingsprogramma. Eén van de activiteiten was een inventarisatie van cultuureducatief aanbod in de lessen burgerschap op het mbo. Omdat beide organisaties streven naar het vergroten van cultuurdeelname van mbo-studenten zijn de krachten gebundeld in deze publicatie over cultuureducatie in het mbo.

De uitgave is bestemd voor professionals in het mbo én in de cultuursector. Met deze publicatie willen we de mogelijkheden van cultuureducatie in het mbo laten zien en zichtbaar maken hoe de MBO Card in de praktijk wordt gebruikt. We hopen hiermee kunst en cultuur op de agenda van de scholen te krijgen en culturele instellingen te motiveren cultuureducatief aanbod te ontwikkelen.

Deze publicatie brengt mooie praktijkvoorbeelden in beeld die laten zien wat er allemaal mogelijk is en op welke wijze scholen cultuureducatie inzetten. Uit gesprekken en interviews blijkt

dat er binnen het mbo prachtige op maat gemaakt projecten bestaan die naadloos aansluiten bij de doelgroep. Ook zagen we bevologenheid, volharding en doorzettingsvermogen bij tal van docenten, zzp'ers en educatiemedewerkers in beide sectoren. Cultuureducatie zonder geormerkt budget toch een plek geven, getuigt van lef en creativiteit.

Cultuureducatie draagt bij aan persoonlijke vorming en de ontwikkeling van kritische denkvaardigheden van mbo-studenten. Deze beide 'tools' zijn onmisbaar voor een toekomst vol 'nieuwe' beroepen.

We hopen dat de overheid meer gaat investeren in kunst en cultuur in het mbo. Want deze rijke voorbeelden zijn een opmars naar een mooie toekomst voor de mbo-jongeren, onze toekomstige beroepsbevolking!

Maak vooral gebruik van onze expertise, we gaan graag met jou in gesprek.

WALTER GROENEN
directie@cjp.nl

SANNE SCHOLTEN
sannescholten@lkca.nl

Onderzoek naar de MBO Card en cultuureducatie

Culturele ontwikkeling is belangrijk voor de identiteitsvorming van mbo-studenten. Daarnaast versterkt cultuureducatie de vaardigheden die nodig zijn in de 21ste eeuw. Door musea en exposities te bezoeken en kennis te maken met kunstvormen als dans, theater en muziek verbreedt de student zijn horizon.

Door integratie van culturele activiteiten met het onderwijsprogramma leert de student wat de betekenis is van kunst en cultuur voor zijn beroepspraktijk en voor zijn eigen leven. Daarnaast levert aandacht voor cultuur een bijdrage aan het ontwikkelen van kritische denkvaardigheden om op een creatieve manier om te gaan met problemen en uitdagingen. Daarmee draagt culturele ontwikkeling in belangrijke mate bij aan wat het 'Bildungsideaal' genoemd wordt: een kritische geest en zelfredzaamheid zijn twee belangrijke pijlers van de toekomstige beroepspraktijk.

De MBO Card

De MBO Card is een initiatief van CJP in samenwerking met Jongeren Organisatie Beroepsonderwijs (JOB), ondersteund door het Ministerie van OCW. JOB is de belangenorganisatie voor en door mbo-studenten en geeft advies en ondersteuning aan

studenten.

Mbo-scholen kunnen deze gratis kortingspas aanvragen voor al hun studenten. De studenten krijgen bij meer dan 1000 locaties (o.a. bioscopen, theaters, festivals, musea en winkels) CJP-korting.

Op 1 januari 2016 werd de MBO Card officieel gelanceerd in het mbo via de scholen. In het eerste jaar werd de kaart meteen massaal aangevraagd. 86% van alle mbo-studenten (420.000) heeft inmiddels een MBO Card. Er zijn 66 mbo-scholen bij betrokken en voor bijna 5000 docenten werd een docentenpas aangemaakt voor korting op museumbezoek, concerten en andere culturele evenementen.

Na aanmelding gaan docenten met hun studenten op pad naar musea, films of andere culturele activiteiten die met een flinke korting bezocht kunnen worden. De culturele activiteiten variëren van rondleidingen, exposities en voorstellingen (receptief aanbod) tot workshops

en masterclasses (actief aanbod). Docenten kunnen daarnaast in hun vrije tijd met CJP-korting culturele events bezoeken om inspiratie op te doen.

Het laten kennismaken van studenten met kunst en culturele activiteiten wordt al vaak toegepast in het beroepsonderwijs. Een docent houtbewerking van het meubileringscollege bezoekt een actuele tentoonstelling over de Stijl om samen met zijn studenten beroemde ontwerpen te bekijken. Of studenten die straks in de gezondheidszorg komen te werken, leren hoe muziek en dans bijdragen aan een sneller herstel van de patiënt.

‘...HEEL VEEL LANDEN HEBBEN EEN MOOIE CULTUUR BEHALVE NEDERLAND. DAT VIND IK JAMMER.’

Kunst en cultuur voor mbo-studenten

De MBO Card wordt zowel binnen als buiten de school gebruikt, individueel of in groepsverband. De mogelijkheden om kunst en cultuur te integreren binnen het onderwijsprogramma zijn net zo veelzijdig als de sector zelf. De docent maakt een goede afweging voor de keuze van de culturele activiteit die het beste past bij het onderwijsprogramma. Voor de studenten zelf verlaagt de MBO Card de drempel om zelf te zoeken naar kunst- en cultuuruitingen die voor hen aansprekend of inspirerend zijn.

Het culturele aanbod

Culturele organisaties verbreden hun educatieve taak steeds vaker van primair- en voortgezet onderwijs naar het mbo. Ze worden aangemoedigd om speciale programma's en voorstellingen te ontwikkelen die passen bij de belevingswereld van mbo'ers. Deze ontwikkeling sluit aan bij de maatschappelijke dialoog over onderwijs. In januari 2016 bracht Platform Onderwijs 2032 een advies uit om cultuureducatie in **alle** onderwijsvormen te stimuleren, het middelbaar beroepsonderwijs niet te vergeten. Zo snijdt het mes aan twee kanten: het culturele aanbod sluit beter aan bij de mogelijke behoefte van docenten om kunst en cultuur te integreren binnen het onderwijs en culturele organisaties boren een nieuw, jong publiek aan.

5.465 STUDENTEN

214 DOCENTEN EN MEDEWERKERS MBO

88 MEDEWERKERS CULTURELE
INSTELLINGEN

Uitkomsten gebruikersonderzoek

Begin 2017 is een gebruikersonderzoek gehouden door CJP en het LKCA onder mbo-studenten, mbo-docenten en culturele instellingen. De belangrijkste vragen waren **hoe** en **waarvoor** studenten de kaart gebruiken, of de MBO Card docenten helpt bij het aanbieden van kunst en cultuur binnen het onderwijs en op welke manier culturele instellingen inspelen op de vragen vanuit het mbo. Tevens werd onderzocht welke drempels scholen mogelijk ervaren bij het gebruiken van het cultureel aanbod.

De vragenlijst werd ingevuld door 5465 studenten, 214 docenten of andere medewerkers van mbo's en 88 medewerkers van culturele instellingen. De uitkomsten van de mbo-enquête geven een duidelijk beeld van het gebruik en de activiteiten van deze groep respondenten.

Wat verstaan studenten in het mbo onder het woord 'cultuur'?

Op de vraag waar studenten aan denken bij het woord 'cultuur', komen veel verschillende antwoorden die in een samenvoeging het beeld hier-naast opleveren.

De antwoorden geven aan dat de studenten cultuur associëren met leven, iets creatiefs doen, maar ook met het mens zijn, of tot een bepaald volk behoren en de gebruiken die daarbij horen. Op basis van de antwoorden trekken we de conclusie dat mbo-studenten een treffend en breed beeld hebben van de betekenis van het woord 'cultuur'. De studenten noemen musea, boeken, films, concerten, festivals, dans, muziek, kunst, creativiteit, geloofsovertuigingen, manier van leven en tradities.

Enkele voorbeelden van deze antwoorden zijn:

- >> "Cultuur is een breed begrip. Het gaat over de levensstijl van een bepaalde bevolking, bijvoorbeeld hun gewoontes, muziek, kunst, musea, bioscopen en feestdagen."
- >> "De manier waarop/waarin iemand is opgegroeid en leeft."
- >> "Dan denk ik aan wat er allemaal te leren valt. Over andere landen hun gewoontes, levenswijze, geschiedenis en geloof."
- >> "Cultuur is moeilijk te omschrijven. Is een wereld van ervaringen."
- >> "Alles wat met de methode van leven te maken heeft."

Er worden ook antwoorden gegeven met een ideële of emotionele lading die verwijzen naar het respect hebben voor elkaar, de verschillen in cultuur en de eigen identiteit, bijvoorbeeld:

- >> "Cultuur vind ik zelf een soort levensmanier. De cultuur waar je bent opgegroeid is een manier van leven. Voor jou is dat normaal maar voor de rest van de maatschappij kan dat

anders uitpakken. Cultuur is iets moois maar kan ook tegen elkaar botsen. Stel, wij nemen de cultuur van bijvoorbeeld 'kampers' over. In mijn beeld ziet dat er anders uit dan het eigenlijk is. Het gaat niet allemaal om wietteelt en gevechten. Dat zien wij, de buitenstaanders alleen en dat maakt cultuur uniek: jij kent niks anders en jij weet wat echt is."

- >> "Verschillende landen, verschillende mensen. Maar elkaar met respect behandelen."
- >> "Het ontdekken van verschillende culturen. Culturen moeten ook geaccepteerd worden, anders komt er ruzie. Het is ook goed voor je kennis om meer van cultuur te weten en interesse te tonen in elkaars cultuur."
- >> "Bij het woord cultuur moet ik denken aan alles wat de mens vormt wat niet vanuit zichzelf is ontstaan (natuur). Dit kan door opvoeding, godsdienst, gewoontes in het dagelijkse leven, de omgeving, werk en school komen. Daarnaast denk ik er ook gelijk aan dat elk bovenstaand begrip weer zijn eigen cultuur heeft. Zo heeft een christelijke school een heel andere cultuur dan een islamitische school. Voor mijn gevoel heeft alles op deze

'CULTUUR IS MOEILIK TE OMSCHRIJVEN. IS EEN WERELD VAN ERVARINGEN.'

wereld zijn eigen cultuur, wat het ook is. Dit maakt dat het nergens precies hetzelfde is en ik vind dat dat deze wereld een mooie wereld maakt."

Bijna alle studenten associëren het woord 'cultuur' met iets positiefs of plezierigs, voor een klein aantal studenten roept het woord 'cultuur' iets op dat niet bij hen hoort, zoals in de voorbeelden hieronder:

- >> "Saaie museums. Heel veel landen hebben een mooie cultuur behalve Nederland. Dat vind ik erg jammer."
- >> "Bij cultuur denk ik aan ouderen en museumbezoeken. Niet iets dat ik zelf zo zeer zou doen. Voor school verplichte bezoeken kwam de MBO Card wel als geroepen als het om dat soort cultuur ging. Bij cultuur denk ik ook aan mensen ontmoeten uit andere landen en hun geloven en gebruiken te leren kennen. Al weet ik niet of dit kan."

Een groot aantal studenten brengt hun antwoord direct in verband met de MBO Card en noemen de kortingen en uitjes die ze met de MBO Card maken.

De MBO Card in gebruik

Op de vraag of de studenten de MBO Card altijd bij zich hebben, geeft 92% van de respondenten een bevestigend antwoord.

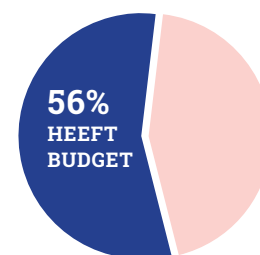
De studenten gebruiken de kaart voor:

Is er budget voor activiteiten?

Soms geven de studenten als antwoord dat ze door de MBO Card wel van plan zijn vaker deel te nemen aan culturele activiteiten.

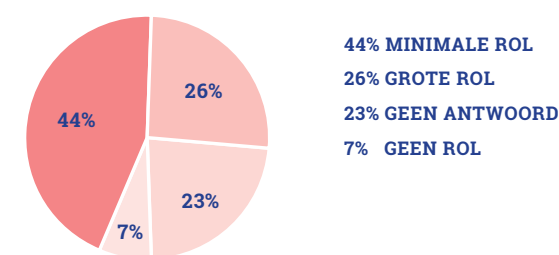
Zo zegt een student bijvoorbeeld:

>> "Ik wil graag naar het theater, maar ik ben er nog nooit geweest. Nu ik de pas heb, denk ik dat ik dat ga doen."

De meeste studenten krijgen hun informatie over de mogelijkheden van de MBO Card via de nieuwsbrief (63%) en website van CJP (47%). Uit de antwoorden blijkt dat de MBO Card de studenten bewuster maakt van de mogelijkheden die er zijn op cultureel gebied en dat de pas hen stimuleert er ook gebruik van te maken.

Op de vraag of studenten de MBO Card ook gebruiken als zij vanuit school culturele activiteiten ondernemen, geeft 14 % een bevestigend antwoord (N=771).

Welke rol speelt cultuur binnen de opleiding?

Gebruik door docenten

De enquête werd ingevuld door 214 mbo-docenten, waarvan 33% docenten van een creatief vak en 20% docenten burgerschap. De antwoorden zijn anoniem gegeven en verwerkt.

Aan docenten werd gevraagd of er culturele activiteiten vanuit de opleiding worden ondernomen en of er budget voor deze activiteiten is. Het blijkt dat op 56% van de scholen een budget is voor culturele activiteiten. Deze worden meestal georganiseerd door een docent creatieve vakken of burgerschap (40%), of door de cultuurcoördinator, een beleidsmedewerker, de loopbaanbegeleider of de leraar Nederlands. Op de vraag welke rol cultuur binnen de opleiding speelt, geeft 26 % van de respondenten als antwoord dat het een grote rol speelt, en 44% zegt dat het een minimale rol speelt. 7 % zegt dat het geen rol speelt en 24 % geeft geen antwoord op de vraag. Hierin is geen wezenlijk verschil tussen de verschillende mbo-niveaus.

Doelstellingen van cultuur binnen mbo

Op een kwart van de mbo-scholen uit het onderzoek speelt cultuur een belangrijke rol. Dat zijn vaak opleidingen in de creatieve sector (mode, grafisch, fotografie, media, etc.), de groene opleidingen (bloemsierkunst, diervverzorging, tuin- en landschapsinrichting, food) en de pedagogische opleidingen (sociaal-pedagogische hulpverlening, pedagogiek en orthopedagogiek). Aandacht voor cultuur sluit bij deze opleidingen naadloos aan op het opleidingsdoel.

Een docent op de opleiding sociaal-pedagogisch werk zegt bijvoorbeeld:

>> "De studenten worden opgeleid tot sociaal cultureel werker en sociaal maatschappelijke dienstverlener en gebruiken kunst, cultuur en sport in hun contact/begeleiding met de doelgroep en moeten dus zelf goed kennis hebben van cultuur/kunst en sport om deze dan ook goed in te zetten."

Een docent van een groen college koppelt het bezoeken van musea en culturele evenementen als dansvoorstellingen, theater en concerten aan het ontwerpen vanuit kunstgeschiedenis, stijlstromingen, en culturen, en het toepassen van kennis in plantaardige arrangementen en interieurstyling.

De relatie met het vak burgerschap wordt ook vaak genoemd door docenten, bijvoorbeeld:

>> "Wij willen goede burgers opleiden. Daarbij hoort kennis van en deelname aan de cultuur zoals bijvoorbeeld een excursie naar Westerbork, of recht-bankbezoeken."

Er zijn ook docenten die aangeven dat de aandacht voor cultuur bedoeld is voor de algemene ontwikkeling van de student, bijvoorbeeld:

>> "Leerlingen kennis laten maken met vormen en mogelijkheden. Keuzes laten maken in vrijetijdsbesteding. Interesse vergroten."

Verschillende opleidingen zien aandacht voor cultuur ook als mogelijkheid zich te onderscheiden van andere opleidingen:

>> "Onze opleiding Pedagogisch werker (onderwijsassistent) en Sociaal werker wil zich profileren door middel van een groot aanbod van kunstvakken (muziek, drama, beeldend vormen en sport) waardoor studenten niet alleen een cognitieve groei doormaken."

Buiten de opleidingen die hierboven worden genoemd zijn het vooral Engelse- en Nederlandse taaldocenten die een paar keer per jaar met de studenten naar theatervoorstellingen gaan en deze bespreken in hun lessen.

De culturele activiteiten worden meestal per leerjaar georganiseerd, soms worden klassen en leerjaren gecombineerd. Enerzijds wordt gericht gezocht naar voorstellingen of tentoonstellingen die aansluiten bij de lesstof of bij een project, anderzijds wordt gebruikgemaakt van 'wat er langs komt' en wat goed te organiseren is qua kosten en reisafstand. Enkele docenten geven aan dat culturele activiteiten onderdeel zijn van een aangeboden keuzedeel waarvoor studenten zich kunnen inschrijven.

Uitdagingen en belemmeringen

Het organiseren van culturele activiteiten stelt de docenten voor uitdagingen. Op de vraag welke drempels docenten ervaren, wordt bijvoorbeeld gezegd:

>> "Het plannen van een bezoek aan een culturele activiteit met veel (200+) studenten en het bedenken van zinvolle en uitvoerbare opdrachten."

Het blijkt ook niet altijd mogelijk om activiteiten te vinden die goed aansluiten bij de doelgroep of de opleiding:

>> "Te weinig gerelateerd aan opleiding (horeca). Te weinig passend bij doelgroep (straatjeugd)."

Enkele docenten geven aan dat de studenten er moeilijk voor te motiveren zijn:

>> "Studenten ervaren kunst en cultuur soms als suffig. Dat is jammer. Wij proberen de studenten op een juiste manier kennis te laten maken en hen hierin te onderwijzen."

Bereikbaarheid van culturele instellingen

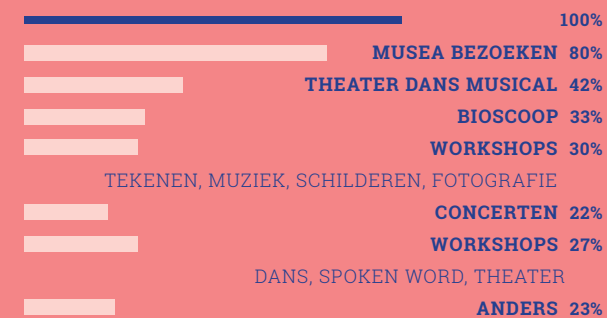
De bereikbaarheid van culturele instellingen vormt soms ook een drempel. Een van de docenten zegt hierover:

>> "Cultuurlocaties zijn niet direct in de regio, dus afstand is een drempel. Daarom halen we cultuur, voorstellingen zelf naar de regio."

Het aanbod van culturele instellingen kan ook een drempel vormen:

>> "Niet alle musea hebben een onderwijsprogramma, waardoor er meerdere docenten nodig zijn om een groep te begeleiden."

Welke mogelijkheden van de MBO Card ken je?

Iets meer dan een derde deel (36%) van de docenten geeft aan dat zij gebruikmaken van cultureel aanbod van instellingen, kunstenaars en zzp'ers.

Tijd en geld

Verder worden het gebrek aan geld en tijd als drempels benoemd, de tijd om iets te organiseren of de ruimte in het lessenpakket:

>> "Voorheen waren de reiskosten een probleem. Gelukkig is dat met de komst van de OV-jaarkaart nu verholpen. Daarnaast is het plannen van een excursie lastig omdat je niet wilt dat andere vakken daarvoor moeten uitvallen."

Geld speelt een rol als er binnen een opleiding geen of te weinig budget is, maar ook omdat studenten er geen geld voor (over) hebben als zij zelf een eigen bijdrage moeten leveren. Hier kan de MBO Card uitkomst bieden door de kortingen die studenten krijgen. De meeste docenten geven aan dat zij de MBO Card kennen, maar dat ze nog niet van alle mogelijkheden op de hoogte zijn.

37 CULTUREEL EDUCatieve ORGANISATIES

13 MUSEA

13 THEATERS

8 THEATER GEZELSchAPPEN

5 DAns GEZELSchAPPEN

4 BIOSCOPEN

4 KUNSTENAARS

1 CIRCUS

1 BIBLIOTHEEK

1 DANSSCHOOL

1 MUZIEKPODIUM

Het aanbod van culturele instellingen

De vragenlijst voor de culturele instellingen is ingevuld door 88 medewerkers van musea, culturele educatieve diensten, theaters en andere instellingen. 86% van deze instellingen biedt culturele educatieve activiteiten aan die geschikt zijn voor mbo'ers. Bij de meeste van de activiteiten gaan de studenten zelf aan de slag, bijvoorbeeld in workshops, en soms ook binnen de school. Daarnaast worden receptieve activiteiten aangeboden, zoals voorstellingen en tentoonstellingen, of een combinatie van actief en receptief.

Bijna de helft van de aanbieders van cultureel educatieve activiteiten is bekend met het vak burgerschap binnen het mbo en heeft contact met scholen om het aanbod onder de aandacht te brengen. Soms wordt met de school iets ontwikkeld dat

aansluit bij de lessen op school en de interesse van de studenten. De helft van de medewerkers zegt dat er binnen hun instelling mogelijkheden zijn om specifiek aanbod voor mbo'ers te ontwikkelen.

Voorbeelden van dit soort activiteiten worden elders in deze publicatie beschreven. Bijna de helft van de instellingen heeft weleens contact met opleidingen. Dit zijn vaak opleidingen voor zorg en welzijn, vakopleidingen of creatieve opleidingen.

Contacten met opleidingen

Soort aanbod door culturele instelling

Conclusie van het onderzoek

Uit de antwoorden van de mbo-studenten op de vraag wat het woord 'cultuur' voor hen betekent blijkt dat deze studenten goed begrijpen waar het om gaat en dat het woord een positieve klank heeft. Een deel van de antwoorden laat ook zien dat het woord 'cultuur' voor hen een emotionele lading heeft. De conclusie die hieruit getrokken kan worden is dat mbo'ers wellicht meer openstaan voor culturele activiteiten als zij daar persoonlijk bij betrokken worden en hun emoties worden aangesproken.

De MBO Card is nu al een vertrouwd gegeven voor veel studenten en zij hebben de Card altijd bij zich. Zij gebruiken hem meestal voor kortingen bij het bezoeken van de bioscoop en in kleding- en sportwinkels. Een kwart van de studenten gaat door de MBO Card vaker naar musea en concerten, meestal met familie of vrienden. Een deel gebruikt de Card ook op school wanneer er culturele uitstapjes worden

gemaakt. Het gebruiken van de MBO Card kan ertoe leiden dat studenten vaker deelnemen aan culturele activiteiten. In elk geval worden de studenten op de hoogte gehouden van de nieuwste tentoonstellingen, festivals, voorstellingen en concerten en worden ze geïnspireerd om met de MBO Card op pad te gaan. Dit is vooral een groot voordeel voor studenten die dit minder 'van huis uit' meekrijgen. Het maakt de stap naar deelname aan het 'culturele leven' -dat niet direct aan hun eigen leefwereld grenst- kleiner.

Bij een kwart van de mbo-scholen speelt cultuureducatie een belangrijke rol. Het zijn hoofdzakelijk de creatieve-, pedagogische-, sociale- en vakopleidingen die er veel aandacht aan besteden. Bij de opleidingen waar het niet gekoppeld is aan het primaire opleidingsdoel wordt het vaak ondergebracht bij het vak burgerschap, Nederlands of Engels. Het is voor docenten niet altijd gemakkelijk om deze culturele activiteiten te organiseren. Gebrek aan geld, tijd en/of vervoer worden in het onderzoek als voornaamste redenen aangevoerd. Het vervoer bij scholen in steden vormt een minder

hoge drempel dan bij scholen die buiten de stad liggen. In mindere mate wordt gebrek aan interesse bij de studenten of docenten genoemd.

Culturele instellingen bieden activiteiten aan, deels actief en deels receptief, die geschikt zijn voor mbo-studenten.

De instellingen zijn over het algemeen bereid om een speciaal programma aan te bieden en kunnen dat voor een deel ook samen met de school ontwikkelen. Ook hier helpt het dat door het gebruik van de MBO Card de kosten omlaag kunnen.

De meeste culturele instellingen zien mbo-studenten als een potentiële doelgroep voor hun instelling. Toch heeft maar een klein deel van de culturele instellingen daadwerkelijk contact met mbo-opleidingen. Het aanbod voor het mbo is meestal hetzelfde als voor leerlingen uit het voortgezet onderwijs. Dit aanbod sluit niet naadloos aan bij de leeftijd en de leefwereld van de mbo-studenten. Door meer samen

te werken met scholen en opleidingen kunnen culturele instellingen ontdekken op welke manier zij hun aanbod interessant kunnen maken voor deze groep studenten. Meer dan de helft van de aanbieders weet niet wat het vak burgerschap inhoudt, terwijl dat het vak is waar cultuur-educatie heel goed bij aansluit.

Als we cultuureducatie op het mbo willen bevorderen is het waardevol om vaker informatie uit te wisselen tussen instellingen en opleidingen en te weten waar behoefte aan is.

De huidige aandacht voor onderwijsvernieuwing en de gevoelde noodzaak in te spelen op de eisen voor de 21ste eeuw, bieden nieuwe kansen voor mbo- en culturele instellingen om samen een aanbod te creëren dat aansluit bij de mbo-studenten.

FOTO: DANIEL LEWENZSTAIN

Ontwikkelingen Cultuureducatie in het mbo

Cultuureducatie gaat goed samen met de opleidingsdoelen, burgerschapsontwikkeling, het vak Nederlands en het ontwikkelen van de 21ste-eeuwse vaardigheden. Het stimuleert verbeeldingskracht, het ontdekken van eigen talent, samenwerken en presenteren. Voor leeftijdsgenoten op het vmbo, havo en vwo is het vak Culturele en Kunstzinnige Vorming (CKV) verplicht. Toch zijn er –ondanks het ontbreken van een verplicht vak– tal van mogelijkheden. Denk aan het bezoeken van een culturele instelling, of aan het organiseren van een talentenpodium of kunstproject op school.

Diverse culturele instellingen en mbo-opleidingen bieden sinds een aantal jaren een mbo-programma of cultuureducatief aanbod op school aan. Waar aanbod is, worden creatieve en kunstzinnige werkwijzen ontwikkeld.

Onzekere toekomst vraagt om innovatie

Het opleiden naar de toekomstige beroepsuitoefening vraagt om creativiteit, flexibiliteit en oplossend vermogen. In de toekomst is er vraag naar beroepen, die we nu nog niet kunnen overzien zoals robotcoach of nano-timmerman. Innovaties in het mbo zijn noodzakelijk. Onderzoekers voorspellen dat mogelijk 47% van de huidige banen in de komende 20 jaar door automatisering verdwijnt. Dat vraagt om heldere innovaties in leerprocessen, beleid en het curriculum. De volgende innovaties bieden kansen voor nieuwe werkwijzen met gebruik van kunst en cultuur.

Innovaties in leerprocessen

De rol van de mbo-docent verandert van een sturende naar een meer coachende rol. De docent heeft up-to-date kennis nodig en moet direct contact hebben met (innovaties in) het bedrijfsleven. De focus ligt op het begeleiden van leerlingen en studenten in het leerproces waarbij vakoverstijgende projecten binnen en buiten school orden opgepakt en ict-mogelijkheden worden benut. Sinds een paar jaar zijn er in het mbo ook practoraten actief. Deze expertisecentra zijn gericht op kennisdeling en innovaties van leerprocessen en kwaliteitsverbetering in het onderwijs. Verschillende van deze practoraten richten zich op creativiteits- en burgerschapsontwikkeling.

Innovaties in beleid

Demissionair minister van OCW Jet Bussemaker investeerde afgelopen jaren in het actieplan 'Focus op Vakmanschap' voor het verbeteren van de kwaliteit van vakmanschap. In haar gesprekken met mbo's is veelvuldig benadrukt dat vakmanschap onmisbaar is voor de toekomst van Nederland. De Nederlandse economie is afhankelijk van goede vakmensen en met de toenemende vergrijzing neemt deze behoefte niet af.

De sleutel tot hedendaags vakmanschap is het aanbod van opleidingen te moderniseren en innovaties en technieken toe te passen.

Innovaties in het curriculum

Keuzedelen

Scholen hebben sinds 2016 de mogelijkheid vrije keuzedelen aan hun studenten aan te bieden. Deze keuzedelen mogen scholen zelf invullen en ze maken volwaardig deel uit van het curriculum van een bepaalde opleiding. Hier liggen kansen voor mbo-opleidingen om samen met lokale culturele instellingen een keuzedeel te ontwikkelen waar kunst en cultuur als basis dient of onderdeel van is. Welke mbo-opleidingen hier al mee van start zijn gegaan, is in het volgende artikel te lezen.

Burgerschapsvorming

Een tweede kans is de versterking van burgerschapsvorming. Het behoort tot één van de drie taken van het mbo: het opleiden van studenten voor de arbeidsmarkt, voor het vervolgonderwijs en voor volwaardig burgerschap in de maatschappij. Het uitgangspunt voor burgerschapsonderwijs ligt in de basiswaarden van de democratische rechtsstaat die ons verbinden, zoals gelijkwaardigheid, de vrijheid van geloof en meningsuiting en het recht op zelfbeschikking. De wet beschrijft voor het mbo de opdracht om de algemene vorming en de persoonlijke ontplooiing van de studenten te bevorderen en bij te dragen aan het maatschappelijk functioneren. Uit een LKCA inventarisatie in 2015 naar cultuureducatie en burgerschap in het mbo, blijkt dat maatschappelijke thema's vaak terugkomen in cultuureducatief aanbod op mbo's. In het verdiepende artikel over burgerschap staat meer informatie over dit onderwerp.

Onderwijsvernieuwing

De derde belangrijke ontwikkeling is de vernieuwing van het gehele onderwijs waarover al enige tijd veel gediscussieerd wordt op verschillende niveaus. De discussies gaan over wat er in het onderwijs geleerd moet worden en hoe het onderwijs zich zou moeten verbinden met het werkveld. Voor het mbo geldt dat de vernieuwingen moeten leiden tot onderwijs met verbetering in kwaliteit en ruimte voor innovatie. Onderwijs met een goede afstemming en doorstroming tussen vmbo-mbo-hbo. Onderwijs dat beter aansluit bij buitenschoolse initiatieven. Het artikel over onderwijsvernieuwing beschrijft kansen om dit te bewerkstelligen.

BRONNEN

Bussemaker, J. (2014).

Ruim baan voor vakmanschap: een toekomstgericht mbo. Brief aan de voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal van de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 2 juni 2014. Den Haag: Ministerie van OCW.

Christoffels, I., & Baay, P. (2016).

De toekomst begint vandaag: 21ste-eeuwse vaardigheden in het beroepsonderwijs. 's-Hertogenbosch: ECBO.

Rotmans, J. (2017). Verandering van Tijdperk: revolutie voor het beroepsonderwijs.

Lezing, ROC van Amsterdam, 15 Juni 2017.

Kunst en cultuur in keuzedelen

Sinds de herziening in de kwalificatiestructuur van het mbo in augustus 2016 staan naast beroepsgerichte vakken ook keuzedelen in de kwalificatiestructuur. In dit artikel wordt ingegaan op de kansen voor professionals werkzaam in het mbo en in de cultuursector om in deze vrije ruimte het onderwijs met kunst en cultuur vorm te geven. Daarnaast vind je een beschrijving van een aantal treffende voorbeelden.

Het middelbaar beroepsonderwijs werkt met kwalificatiedossiers. Hierin staan de eisen waaraan een student moet voldoen om het diploma te behalen. Alle kwalificatiedossiers samen vormen de kwalificatiestructuur die bestaat uit beroepsgerichte vakken en keuzedelen. De beroepsgerichte vakken zijn verplichte onderdelen van de opleiding, de keuzedelen kiezen de studenten zelf op basis van hun interesse en gekozen richting.

Mbo - kwalificatiestructuur en keuzedelen

Keuzedelen zijn er voor alle vier mbo-niveaus en kunnen gericht zijn op verbreding of verdieping richting

beroepsuitoefening of doorstroom naar een vervolgopleiding. In de entreeopleiding (laagste niveau) komen ook keuzedelen voor die gericht zijn op het wegwerken van achterstanden. In de entreeopleiding staan er 240 klokuren voor een keuzedeel. Dit aantal bouwt uit tot maximaal 960 klokuren voor niveau 4.

De meeste keuzedelen zijn bestemd voor specifieke richtingen binnen een van de acht sectoren van het mbo: zoals ICT & Creatieve industrie of Zorg, Welzijn en Sport. Het initiatief voor het ontwikkelen van een keuzedeel kan komen vanuit een onderwijsinstelling, brancheorganisatie of werkgever. De ontwikkeling gebeurt altijd door een onderwijsinstelling samen met een partner uit het bedrijfsleven. De keuzedelen worden verder samen ontwikkeld met de Samenwerkingsorganisatie Beroepsonderwijs

FOTO: DE CULTUURSCHOOL

Bedrijfsleven (SBB) en na accreditatie opgenomen in het Keuzedelenregister van SBB. Er liggen dus kansen voor mbo-instellingen en culturele instellingen om samen te werken. Expressief Talent, Verrijking Leervaardigheden en Urban Sports zijn drie boeiende voorbeelden van keuzedelen die in samenspraak met culturele instellingen van vorm en inhoud zijn voorzien.

Expressief Talent

Het keuzedeel Expressief Talent is een verdieping van de kwalificaties voor pedagogisch werk en andere dossiers onder Zorg, Welzijn en Sport. Dit is bedoeld voor studenten die in hun beroep in aanraking komen met expressieve en creatieve activiteiten die zij begeleiden. De kern draait om het zelf expressie geven aan beelden en gevoelens en om kunstbeleving en talentontwikkeling bij kinderen/leerlingen.

Om verschillende expressievormen goed in te kunnen zetten, moet de pedagogisch werker inzicht hebben in de eigen creatieve en expressieve

talenten en vaardigheden, zichzelf (verder) ontwikkeld hebben op dit terrein en een eigen stijl hebben. Het keuzedeel bestaat daarom uit twee pijlers: aan de ene kant de eigen creatieve en expressieve ontwikkeling, en aan de andere kant de toepassing van expressievormen om de (creatieve) ontwikkeling van kinderen of leerlingen te stimuleren en te begeleiden. De studenten gaan zelf aan de slag met kunst en cultuur en met verschillende expressievormen om de expressieve/creatieve talenten en vaardigheden te ontdekken en ontwikkelen.

Verrijking Leervaardigheden

Het keuzedeel Verrijking Leervaardigheden richt zich op een bepaald deel van de 21ste-eeuwse vaardigheden: metacognitie. Metacognitie gaat over weten wat je (niet) weet, wat je wilt en regie hebben over je eigen ontwikkeling. In dit keuzedeel is de term metacognitie vervangen door de term leervaardigheden.

Het keuzedeel is ontwikkeld door het Zadkine Startcollege en De Cultuurschool in Rotterdam en stimuleert met kunst en cultuur de brede ontwikkeling van starters in de entree-opleiding.

Urban Sports

Het keuzedeel Urban Sports is een verdieping bij de kwalificaties van sport en bewegen. In dit keuzedeel gaan studenten aan de slag met enkele Urban Sports en leren ze zelf aanbod te ontwikkelen dat aansluit bij de lokale situatie en doelgroep. Urban Sports maken deel uit van een (jeugd)cultuur waarin ook muziek, kunst en mode een grote rol spelen. Zij vragen een specifieke manier om de juiste doelgroep te kunnen benaderen met een geschikt aanbod. Evenementen op het gebied van Urban Sports vragen verder nog om kennis van entertainment en gevoel voor show.

Meer mogelijkheden voor kunst en cultuur

Hiernaast zijn er keuzedelen die creativiteit in de brede betekenis van het woord bevatten: in het leerproces, in het ondernemen en in het ontwerpen. Ze bevatten creatieve basisvaardigheden die elke mbo-student verrijkt. Voorbeelden daarvan zijn: Lean en creatief, Media-design voor een experience, en Ondernemend gedrag.

Er zijn ook bovensectorale keuzedelen ontwikkeld die niet gekoppeld zijn aan een bepaalde sector waar studenten van alle opleidingen voor kunnen kiezen.

Een mooi voorbeeld hiervan is een initiatief van het Rijksmuseum. Het museum onderzoekt samen met enkele mbo-instellingen (ROC van Amsterdam, ROC A12) en de MBO Academie of er een gezamenlijk keuzedeel ontwikkeld kan worden

met als titel 'Werken in een museale context'. Creativiteit en vakmanschap staan centraal in dit keuzedeel. Op school en in het museum werken de studenten toe naar hun eindopdracht: het maken van een museumontwerp. Dit museumontwerp kan een tentoonstelling, een multimediaal product, een rondleiding of een marketingplan zijn.

BRONNEN

Herziening MBO (2017).
Rapportage Monitor Keuzedelen.

ONTWIKKEL JE KEUZEDEEL

Wil je zelf aan de slag? Op de website van het IHKS (Invoering Herziening Kwalificatiestructuur) is een 10 stappenplan te vinden om te komen tot een nieuw keuzedeel. Van het ontwikkelen van een idee tot aan de implementatie van het keuzedeel. www.ihks.nl

Alle bestaande keuzedelen vind je in het register van SBB: www.sbb.nl

Het belang van burgerschapsvorming

De WEB (Wet Educatie en Beroepsonderwijs) legt sinds 1996 vast dat het mbo zijn studenten niet alleen voorbereidt op het uitoefenen van een toekomstig beroep, maar ook op deelname aan de maatschappij. Burgerschapsvorming in het mbo bestaat dus inmiddels ruim twintig jaar. Hoewel deze verplichting in de afgelopen jaren diverse keren is geëxpliciteerd, blijft er bij docenten en opleidingen behoefte bestaan aan duidelijkheid over de invulling van deze opdracht.

Uit het rapport 'Burgerschap op school' dat de Inspectie van het Onderwijs in december 2016 uitbracht, valt op te maken dat het onderwijs weliswaar voldoet aan zijn wettelijke opdracht, maar dat er nog een wereld te winnen valt. Het onderzoek dat tot het rapport leidde, werd niet alleen in het mbo maar ook in het primair en voortgezet onderwijs uitgevoerd. De auteurs constateren dat er grote verschillen zijn in de manier waarop scholen aandacht besteden aan burgerschap, maar er zijn ook overeenkomsten: Er is zelden sprake van een overkoepelende visie en/of van leerdoelen die zijn vastgesteld. Het mbo komt er wat dat betreft nog het beste vanaf. Ook daar bestaan er zelden afspraken over globale of algemene leerdoelen, maar 60% van de

respondenten geeft aan dat er binnen hun opleiding wel gespecificeerde leerdoelen voor leerjaren en/of leergebieden zijn uitgewerkt.

Gedeelde visie en leerdoelen ontbreken

In tegenstelling tot het primair onderwijs en voortgezet onderwijs, krijgt burgerschapsvorming in het mbo vaak een aparte plek binnen het onderwijs, meestal in combinatie met loopbaanbegeleiding (LOB). De docenten die uitvoering geven aan deze taak doen dat naast de lessen die zij verzorgen in hun eigenlijke vak. Zij hebben uiteraard

FOTO: THEATERGROEP PLAYBACK

verschillende studies als achtergrond – er bestaat immers geen opleiding voor docent burgerschap – en geven elk naar eigen inzicht invulling aan burgerschapsvorming. Over het al dan niet gekwalificeerd zijn van de docenten is al jarenlang een discussie gaande. Hogeschool Windesheim biedt mbo-docenten de mogelijkheid zich verder te bekwamen in het geven van burgerschapsonderwijs door de bijscholing expertdocent burgerschap.

De omschrijving van de opdracht aan de mbo-opleidingen is ondanks het feit dat hij de afgelopen jaren diverse keren is herzien, nog steeds heel ruim en voor verschillende interpretaties vatbaar. Het Netwerk Burgerschap probeert een helpende hand te bieden, onder andere door bijeenkomsten te organiseren, nieuwsbrieven uit te brengen en de handreiking kritische denkvaardigheden te publiceren. Uit de reactie van beide verantwoordelijke bewindslieden (minister Jet Bussemaker en staatssecretaris Sander Dekker) op het kritische Inspectierapport valt op te maken dat er in de komende tijd nog harder gewerkt wordt om docenten houvast te bieden.

Vier dimensies van het vak

Voorlopig moet het mbo het echter nog doen met de richtlijnen die uit 2011 dateren. Daarin worden de volgende vier dimensies onderscheiden:

1. **De politiek-juridische dimensie**
bereidheid en vermogen om deel te nemen aan politieke besluitvorming.
2. **De economische dimensie**
adequaat functioneren op de arbeidsmarkt en het verantwoord handelen op de consumptiemarkt
3. **De sociaal-maatschappelijke dimensie**
de bereidheid en het vermogen om deel uit te maken van de gemeenschap en daar een actieve bijdrage aan te leveren
4. **De vitaal burgerschap dimensie**
de bereidheid en het vermogen om te reflecteren op de eigen leefstijl en zorg te dragen voor de eigen vitaliteit.

Met ingang van het schooljaar 2016-2017 is daaraan toegevoegd dat het van belang is bij de studenten kritische denkvaardigheden te ontwikkelen. Zij moeten leren informatiebronnen op waarde te schatten en feiten en aannames van elkaar te onderscheiden.

Voor culturele instellingen en kunstenaars liggen er tal van kansen om een bijdrage te leveren aan de inhoudelijke vormgeving van de vier bovengenoemde dimensies en/of aan het ontwikkelen van een kritische houding. Soms gebeurt dat ook, maar de kloof tussen de molochen van ROC's en de - meestal kleine - culturele organisaties is groot. Vertegenwoordigers uit het culturele veld en uit de onderwijssector weten elkaar moeilijk te vinden, ook al omdat meestal niet bekend is wat beide werkterreinen voor elkaar kunnen betekenen.

Aansluiten bij belevingswereld

Toch zoeken verschillende organisaties toenadering tot elkaar zodat steeds meer interessante projecten beschikbaar zijn die op een bijzondere en indringende wijze invulling geven aan het burgerschaps- onderwijs. Op de websites van het LKCA en van het Netwerk Burger- schap worden praktijkvoorbeelden beschreven. Daar lezen we bijvoor- beeld dat de dans- of theatergezel- schappen Drang, PlayBack, Dans in School en Theater AanZ al jarenlang interactieve voorstellingen voor het mbo produceren over thema's als homoseksualiteit, pesten, schulden- problematiek of radicalisering. In het Fort van de Democratie, het Humanity House of ProDemos kunnen mbo-studenten terecht om van alles te leren over politiek en democratie. En ook andere museale instellingen of culturele organisaties bieden graag hun diensten aan om in overleg met de docent een toe- gespitsd programma te verzorgen. Zo wordt zoveel mogelijk aangeslo- ten bij de specifieke belangstelling van de groep studenten, daarnaast zijn er tal van zaken die passen

bij de belevingswereld van mbo- studenten en prima als start fungeren voor een relevant gesprek.

Stellen van goede vragen

De kern van burgerschapsvorming is veelal gericht op het voeren van een open gesprek met de studenten. 'Kennis begint met het stellen van een goede vraag', is de stelling waar- mee Foam Fotografiemuseum zijn mbo-aanbod afficheert. De geëxpo- seerde foto's vormen de aanleiding om met elkaar eerst goed te kijken en daarna van gedachten te wisse- len en te discussiëren.

Het Anne Frank Huis biedt een programma van twee uur over oorzaken en gevolgen van discrimi- natie. Samensteller en bedenker van het programma, Julia Sarbo: "We willen geen goede of foute meningen of antwoorden propa- geren, maar studenten met elkaar in gesprek laten gaan. Een docent zei eens: 'Een goede les burgerschap zorgt ervoor dat een leerling twee minuten nadenkt voordat hij iets zegt'.

Met studenten van de opleidingen Zorg en Welzijn bespreken we bij- voorbeeld een casus van een Turkse man die in het ziekenhuis ligt en geen woord Nederlands spreekt. Je ziet hem en hebt vast meteen allerlei gedachten, maar hoe treed je hem tegemoet? 'Had ie maar Nederlands moeten leren', zeggen studenten dan vaak. 'Ja, maar jij bent toch de zorg- verlener, jij moet proberen er iets van te maken', zeggen wij dan."

Uit bovenstaande voorbeelden blijkt hoe de lessen burgerschapsvorming, het aanleren van gedragsvaardig- heden voor een juiste beroeps- houding en culturele activiteiten elkaar aanvullen en versterken. Het Ministerie van OCW is van mening dat het onderwijs die belangrijke opdracht heeft ten aanzien van de sociale en maatschappelijke vorming van kinderen en jongeren. 'Goed burgerschapsonderwijs draagt eraan bij dat gedeelde waarden ons blijven verbinden, het houdt onze democratische rechtsstaat weer- baar en vormt kinderen en jongeren tot betrokken burgers', schrijven Bussemaker en Dekker op 7 februari 2017 aan de Tweede Kamer. Het is onwaarschijnlijk dat hun opvolgers daar anders over denken.

BRONNEN

Bussemaker, J., & Dekker, S. (2017). Versterking burgerschapsonderwijs. Brief aan de voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal van de minister en staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 7 februari 2017.

Den Haag: Ministerie van OCW.

Holman, C. (2016). Burgerschap in het mbo. Groningen: Practoraat burgerschap Noorderpoort.

Inspectie van het Onderwijs (2016). Burgerschap op school. Een beschrijving van burgerschapsonderwijs en de maatschappelijke stage, december 2016.

Onderwijsvernieuwing in het mbo

Onderwijs 2032, nieuwe speerpunten voor het kunstvakonderwijs én binnen het mbo een eigen verklaring over bouwstenen voor een toekomstig beroepsonderwijs. Allemaal beleidsontwikkelingen die het gehele onderwijs in de toekomst vernieuwen. Wat betekenen al deze ontwikkelingen voor cultuureducatie in het mbo?

Opvallend in bovenstaande voorstellen is dat er weinig oog is van de ene onderwijssector voor de ontwikkelingen die plaats vinden in de andere sectoren. Daarmee is er weinig aandacht voor een doorlopende leerlijn voor cultuureducatie of afstemming over activiteiten. Dat maakt het moeilijk voor vakdocenten en culturele instellingen om aan te haken bij de verschillende onderwijsvormen. Zij kunnen moeilijk inschatten met welke culturele bagage de leerlingen de verschillende scholen doorlopen hebben.

Werken aan uitstroom - instroom

In de gezamenlijke verklaring 'Tien bouwstenen voor een toekomstbestendig beroepsonderwijs' pleiten de Jongeren Organisatie Beroepsonderwijs (JOB), Nederlandse

Raad voor Training en Opleiding (NRTO) en MBO Raad bijvoorbeeld wel voor een integratie van de hogere vmbo-niveaus en havo met het mbo, maar hebben zij het niet over de aansluiting en betere integratie van mbo en hbo. Een ander voorbeeld is het kunstonderwijs dat aangeeft in 2020 open te staan voor divers talent en maximale toegankelijkheid voor een hoogwaardige en diverse instroom van studenten, maar niets vermeldt over eventuele vervolgopleidingen na de kunstvakopleiding. En één van de kritiekpunten op Onderwijs 2032 is het ontbreken van afstemming met de vervolgopleidingen. Voor een betere afstemming is het erg belangrijk dat de verschillende onderwijsinstellingen bereid zijn om ook te onderzoeken hoe de eigen uitstroom aan kan sluiten op de instroom van andere instellingen. Pas dan komt een doorlopende lijn voor kunst- en cultuureducatie in beeld.

Ontbreken van doorlopende leerlijnen

Bij cultuuronderwijs - van jong tot jongvolwassenen - ontbreekt iedere vorm van doorlopende leerlijnen. Slechts 5% van de scholen in het voortgezet onderwijs heeft contact met scholen in het basisonderwijs over wat zij daar geleerd hebben op het gebied van kunst en cultuur. Met cultuureducatie in de vrije tijd bestaat er al helemaal geen goede aansluiting. In het mbo en hbo wordt bij studies die zich richten op kunst en cultuur vaak alleen gekeken naar wat de afzonderlijke aspirantstudenten aan vaardigheden en portfolio hebben, maar is er geen of weinig contact met het voortgezet onderwijs om te praten over wat studenten daar leerden.

Een eerste positieve stap is dat de onderwijsinstellingen aan de

instroomkant meer aandacht besteden aan de integratie en aansluiting van de opleidingen. Dat betekent dat men zich meer gaat verdiepen in het curriculum van de andere instellingen en dat zij eerder zullen zoeken naar aansluiting en betere afstemming.

Welke kansen levert dat op voor cultuuronderwijs in het mbo?

Integratie van vmbo en mbo
Op dit moment heeft kunst- en cultuureducatie geen formele plek binnen mbo-opleidingen die zich niet specifiek op kunst en cultuur richten. In tegenstelling tot hun leeftijdsgenoten van 16, 17 en 18 jaar die hun route via havo of vwo volgen, hebben mbo-studenten geen algemeen cultuurvak.

JULIA SARBO, ANNE FRANK HUIS

'WE WILLEN GEEN GOEDE OF FOUTE MENINGEN OF ANTWOORDEN PROPAGEREN, MAAR STUDENTEN MET ELKAAR IN GESPREK LATEN GAAN.'

Binnen burgerschap of het vak Nederlands bestaat wel ruimte om aan te sluiten op het cultuuronderwijs dat de studenten op het vmbo hadden. Een integratie van de hogere vmbo-niveaus en havo in het mbo betekent in ieder geval dat dit gevolgen heeft voor het vak CKV (Culturele en Kunstzinnige Vorming). Voor havo-leerlingen is CKV een verplicht onderdeel voor een deexamen. Misschien maakt dit de invoering van een CKV-vak in het mbo voor alle studenten mogelijk.

Het streven naar integratie van vmbo en mbo is niet nieuw. Minister Jet Bussemaker gaf in 2015 op het Via Nova College in Utrecht al het startsein van een nieuw Vakroute-programma. Een Vakroute is een opleiding die start in het vmbo en doorloopt tot en met het middelbaar beroepsonderwijs in samenwerking met het regionaal bedrijfsleven. Binnen deze opleidingsroute werken vmbo- en mbo-instellingen intensief samen, zodat leerlingen minder overlap hebben qua lesstof en via

één route hun vmbo-diploma én hun mbo-diploma kunnen halen. Inmiddels zijn er meer dan 100 Vakroutes operationeel.

Practoraten en lectoraten

Een andere kans voor cultuuronderwijs ontstaat doordat er steeds meer practoraten in het mbo komen. Dit zijn afdelingen die voor een betere koppeling van (beroeps)praktijk en kennisontwikkeling zorgen. Zij kunnen afstemming en integratie zoeken met lectoraten in bijvoorbeeld het kunstvakonderwijs. Dat sluit aan bij de ambitie van de kunstvakhogescholen om te komen tot een lab voor research & development. Onderwijsvormen en producten die hier ontwikkeld worden, kunnen ook op andere plaatsen waar mbo en hbo samenwerken worden ingezet.

Doorstroom mbo naar hbo

Ook de doorstroom naar het hoger onderwijs biedt kansen. Met meer aandacht voor kunst en cultuur

in het onderwijs zullen ook de docentenopleidingen in het hbo hier meer aandacht aan gaan besteden. Voor de pedagogische opleidingen in het mbo die zich richten op de voor- en naschoolse opvang en op het vak van onderwijsassistent, is de belangstelling voor kunst en cultuur in het basisonderwijs erg belangrijk. Voor een goede doorstroom, maar ook om de eigen vakinhoud beter aan te laten sluiten bij de veranderende onderwijspraktijk, zullen deze mbo-opleidingen meer aandacht moeten gaan besteden aan kunst en cultuur.

Doe mee!

Op dit moment zijn bovenstaande kansen en ontwikkelingen nog vooral onderwerp van discussie. Hopelijk laten onderwijsinstellingen zich hierdoor prikkelen om nu alvast het nodige in gang te zetten om de positie van kunst en cultuur te verstevigen binnen het mbo. Culturele instellingen kunnen scholen helpen in het meedenken over kunst en cultuur in het onderwijs en hen laten ervaren wat de meerwaarde is.

BRONNEN

JOB, Nederlandse Raad voor Training en Opleiding (NRTO), & MBO Raad (2015).
Tien bouwstenen voor een toekomstbestendig beroepsonderwijs.

Ministerie van OCW (2015, 23 september).
Extra geld voor nieuwe Vakroutes.

Vereniging Hogescholen (2016).
Kunstonderwijs Next. Agenda 2016-2020.
Den Haag: Vereniging Hogescholen.

<https://onsonderwijs2032.nl>
<https://curriculum.nu>

Waar vakwerk en cultuur samenkomen

Mbo kan kunst en cultuur goed gebruiken

Mbo-opleidingen hebben hun handen vol aan het vormgeven van onderwijs op een manier die goed aansluit bij de actuele en snel veranderende vragen vanuit de beroepspraktijk. De praktijkbeschrijvingen in dit hoofdstuk tonen aan dat kunst en cultuur een positief effect kunnen hebben op diverse kwesties die zich binnen het mbo voordoen.

Als start voor een open gesprek

Er zijn verschillende culturele instellingen die bij hun educatieve programma's voor het mbo vooral inzetten op het creëren van een open sfeer waarin op respectvolle manier met elkaar van gedachten wordt gewisseld. Dat kan zijn in het nagesprek over een dans- of theatervoorstelling, maar het kan ook tijdens een rondleiding in een museum of andere erfgoedinstelling.

Versterkt open sfeer in school

Samen musiceren of dansen, samen iets beleven, levert een belangrijke bijdrage aan de sociale cohesie binnen een opleiding of schoolgebouw. Zeker bij ROC's die doorgaans onderwijs bieden aan gigantische aantallen studenten -tussen de 20.000 en 40.000 zijn geen uitzondering- lopen studenten de kans zich verloren te voelen of uit het zicht te verdwijnen. Workshops in school en/of bezoeken aan culturele instellingen zijn een goede manier om talenten te ontdekken en de studenten kennis te laten maken met hun culturele omgeving. Eerder ongeziene talenten kunnen opbloeien en de belangstelling om zelf een theater, concertzaal of museum te bezoeken wordt aangewakkerd.

Geeft boost aan opleiding en studenten

Een talentenjacht is een beproefd middel om de sfeer binnen een school of opleiding positief te beïnvloeden. Dat geeft opleiding én studenten een boost, zo bewijst onder meer de jaarlijks terugkerende ROC Road Trip die wordt georganiseerd door vijf grote ROC's (Rijn IJssel Arnhem, Noorderpoort Groningen, ROC van Twente, Rock City Eindhoven, Friesland College). In alle deelnemende steden verzorgen de studenten acts en optredens. Het mes snijdt aan vele kanten: de talenten krijgen een podium, het publiek uit de regio heeft een optreden en studenten van kunstgerelateerde opleidingen doen werkervaring op.

Kunst en cultuur als reflectiemomenten van het leven

Interview met practor burgerschap

Chris Holman is sinds december 2016 practor burgerschap bij ROC Noorderpoort, vestiging Stadskanaal. Dit ROC vindt burgerschaps- en persoonlijke vorming net zo belangrijk als beroepsontwikkeling. In zijn practorale rede maakt Chris, die naast burgerschap ook muziek, drama en Nederlands doceert, de verbinding tussen burgerschap en kunst en cultuur.

Een practoraat is een expertise-centrum dat wordt geleid door een practor. Je kunt het vergelijken met een lectoraat in het hbo-onderwijs. De belangrijkste opdracht van een practoraat is om inhoudelijke vernieuwing van het onderwijs te stimuleren. Denk daarbij aan toepassingsgericht onderzoek, scholing en professionalisering van docenten en gerichte onderwijsinterventies.

Het practoraat burgerschap

Het practoraat burgerschap van ROC Noorderpoort Stadskanaal bestaat uit een practor, een kenniskring met studenten, docenten en externe experts. Chris vertelt over de kenniskring die voortkwam uit een ontwikkelgroep van docenten

burgerschap van verschillende vestigingen van ROC Noorderpoort. Het doel van de kenniskring is informeren, inspireren en het verder ontwikkelen van burgerschaps-onderwijs. Chris: "In elk overleg van de Ontwikkelgroep nodigen we organisaties uit om iets te komen vertellen, bijvoorbeeld de DebatUnie en VluchtelingenWerk Noord-Nederland. Of Theatergroep Traxx uit Groningen die vertelt over hun voorstelling; een mooi voorbeeld van wat kunst en cultuur kan doen met jou als mens."

Het doel van het practoraat

Het practoraat burgerschap wil een bijdrage leveren aan een betere positie van het burgerschapsonderwijs

CHRIS HOLMAN, ROC NOORDERPOORT

'BURGERSCHAP IS OOK DAT STUDENTEN EEN THEATER VANBINNEN ZIEN. VEEL STUDENTEN ZIJN NOG NOOIT IN EEN THEATER GEWEEST.'

in het mbo. Al sinds 2006 hebben scholen de wettelijke opdracht tot burgerschapsvorming. Kennis over de invulling en het effect van burgerschapsonderwijs in het mbo ontbreekt echter en men twijfelt aan het niveau van de burgerschaps-competenties van studenten die de opleiding verlaten.

Kunst en cultuur bij burgerschap

Al 7 jaar bestaat het burgerschap-sproject StArtshot op locatie in Stadskanaal. Chris: "Vier keer per jaar worden kunst, cultuur en sport ingezet om de studenten burgerschapscompetenties aan te leren. Verdieping wordt bereikt door een goede voorbereiding met lesbrieven en een nieuwsbrief waarin we de studenten uitleggen wat er gebeurt op de StArtshotdag. Maar ook door uitgebreide nazorg in de vorm van gesprekken. Het werkt net als een

sportdag. De studenten gaan met hun mentor en eigen docenten de boer op. Dat geeft een veilig gevoel. We halen theatergezelschappen in huis, gaan op excursie naar het gemeentehuis, er worden workshops gevolgd of we gaan naar de film. Ook vertellen vluchtelingen hier hun verhaal. Dat is dan geen kunst, maar het is wel cultuur. Bovendien halen we muziekvoorstellingen van andere culturen in huis."

Theater als verbeelding van de werkelijkheid

Chris: "Burgerschap is ook dat studenten een theater vanbinnen zien. Veel studenten zijn nog nooit in een theater geweest. Zij leren dat er gedragsregels gelden in een theater. Een theater hoeft niet elitair te zijn. Een theater is van oudsher van en voor het volk.

FOTO: CARMINA BURARA

CHRIS HOLMAN, ROC NOORDERPOORT

‘WEES NIET BENAUID OM FOUTEN TE MAKEN. STEEK JE NEK UIT EN DURF!’

Theater is de verbeelding van de werkelijkheid en een toneelstuk een reflectiemoment van het leven. Thema's als gezond leven, de Tweede Wereldoorlog (en wat dat met mensen doet) en rouwverwerking sluiten mooi aan bij het vak burgerschap."

Zo zagen de studenten een theatervoorstelling over rouwverwerking van Theater Traxx. Chris: "Er gebeurt van alles in de voorstelling: een auto knalt tegen een boom en iemand overlijdt. Zeer confronterende beelden. In het nagesprek komen vervolgens verhalen los van studenten die ook verdriet hebben omdat bijvoorbeeld hun verkering uit is of omdat hun hond dood is. Bij de sector Welzijn praten studenten wel over dergelijke ervaringen omdat zij in hun stages en latere werk te maken krijgen met rouw, maar techniekstudenten doen dit meestal niet. Door de voorstelling komen de studenten los. De eigen docenten zijn er altijd bij zodat ze de studenten nazorg kunnen bieden."

FOTO: KLAAS DE VRIES

Bezinning in Bergen-Belsen

Chris: "Op 4 mei gingen we naar Bergen-Belsen. Gevangenen maakten prachtige tekeningen om te overleven. Dat ligt allemaal in de vitrines in het bijbehorende museum. In Bergen-Belsen kom je tot bezinning. Je realiseert je dat de Tweede Wereldoorlog een gat geslagen heeft in de geschiedenis van de mensheid. De studenten waren onder de indruk. Eén jongen zei: 'Ik weet nu dat 5 mei zonder 4 mei geen bestaansrecht heeft: eerst herdenken, dán pas naar het festival!'"

Meezingfestival

Chris: "We hebben het Noorderpoort Meezingfestival georganiseerd. Een festival waarin koren van Stichting Musa uit Musselkanaal (waar hij dirigent is, red.) samen met de studenten gedeelten uit *Die Zauberflöte* zongen met begeleiding van het Veenkoloniaal Symfonie Orkest."

Jambo Africa, een slagwerk- en dansgezelschap, was ook aanwezig. Zij bedankten hun voorouders: dat is natuurlijk allemaal burgerschap. Na afloop gingen de studenten met de slagwerkers en dansers in gesprek."

Tips

Chris: "Zorg voor enthousiaste mensen die alles regelen. Mensen die affiniteit met kunst en cultuur hebben, maar het ook leuk vinden om op te voeden. Bij voorstellingen rooster ik altijd jongens en meiden door elkaar. Dat geeft een betere dynamiek. De docenten verspreiden zich door de zaal. Van hen wordt verwacht dat zij de studenten aanspreken op hun gedrag, want ook dat hoort bij burgerschap."

En de laatste tip:

‘KOM MAAR EENS
KIJKEN BIJ ONS!’

Theater is meer dan magie

ROC heeft eigen schooltheater

Henk Langenhuijsen werkt als cultuurcoördinator bij ROC Koning Willem I College in Den Bosch. Daar is hij spin in het web in de Koningszaal: een professioneel schooltheater met 200 stoelen en een eigen technicus. Apothekersassistenten zingen daar de sterren van de hemel, studenten van de Sportacademie dansen tot ze erbij neervallen.

Van het treinstation Den Bosch wandel ik door een futuristisch ogende wijk naar een onderwijsboulevard met twee grote ROC-locaties. Na enig zoeken vind ik tussen de gebouwen een campus die buitenlands aandoet met een prachtig ouderwets lijsttheater: de Koningszaal.

"Deze plek heeft een geschiedenis", aldus Henk. "Voormalig voorzitter van College van Bestuur Coen Free hield van Amerika waar campussen een theater hebben als centrale ontmoetingsplek. Hij realiseerde zijn droom door een soortgelijke campus en community te bouwen naar dit Amerikaanse model. In het Konings-theater -zoals de zaal toen heette- traden veel cabaretiërs op met Youp van 't Hek als beschermheer. In 2004 vertrok het Konings-theater naar een andere ruimte in de stad. De theaterzaal van het Koning Willem I College werd de Koningszaal en is nu een professioneel en sfeervol schooltheater."

Werken vanuit passie

Henk - theaterrecensent en voormalig docent Nederlands - is sinds 2004 actief in dit theater. Hij werkt voor de circa duizend medewerkers en tienduizend studenten. Het College van Bestuur van het Koning Willem I College vindt het belangrijk dat elke student - ongeacht de opleiding - tenminste één keer een theatervoorstelling bijwoont. Ook de voorbereiding op zowel de vorm als de inhoud, het nagesprek en een inhoudelijke verdieping krijgen aandacht, zodat het bezoek aan een voorstelling meer is dan een incidenteel uitje. Henk: "Als het goed is, raakt theater je, laat het je naar jezelf en naar anderen kijken en brengt het iets teweeg. Theater is onderhoudend, maar zeker niet vrijblijvend."

In zijn functie vervult Henk diverse rollen: hij is programmeur, producent, praktijkbegeleider, gespreksleider, debat- en workshopleider. Hij haalt voorstellingen van externe theatergroepen in huis, wat mogelijk is doordat het Koning Willem I College ieder jaar een budget voor cultuureducatie beschikbaar heeft. Maar ook ontwikkelt hij samen met studenten van de theateropleiding workshops en voorstellingen op maat.

Sinds enkele jaren is hij bovendien praktijkbegeleider bij het eigen theaterleerbedrijf van het College. In het laatste jaar van de theateropleiding voeren studenten enkele dagen per week allerlei praktijkopdrachten uit, afkomstig van zowel interne als externe opdrachtgevers. Henk: "De belangrijkste opdracht is het maken van een tiental voorstellingen voor de Koningszaal rond een maatschappelijk thema waarbij ze altijd samenwerken met een professionele regisseur of coach. Soms werken ze samen met lokale organisaties zoals GGD/Sense rondom het thema seksualiteit. Henk: "Het afgelopen jaar hebben we ook een korte klassenvoorstelling over pesten gemaakt.

'ALS HET ZAALLICHT WEER AANGAAT EN STUDENTEN LOPEN MET TWINKELOGEN NAAR BUITEN, IS MIJN OPDRACHT GESLAAGD.'

Die duurde 10 minuten en hebben we 36 keer in de klas bij veel eerstejaars leerlingen gespeeld. Na afloop was er telkens een klassengesprek over pestgedrag en omgaan met elkaar. Dit deden we samen met de loopbaanbegeleider van iedere klas."

De Koningszaal verwelkomt jaarlijks zo'n vijfduizend studenten -opleiding breed- die één of meer voorstellingen bezoeken. Ze komen meestal als klas naar het theater als onderdeel van burgerschapsvorming of communicatieve vaardigheden. De voorstellingen zijn altijd gericht op jongeren. Ook klassiekers van Shakespeare zijn bewerkt en daarmee bereiken de theaterstudenten ook de andere studenten. Daarnaast worden de studenten getraind om workshops presentatietechniek of debatteren aan andere studenten te geven.

Theater en burgerschap

"Theater is voor mij magie, maar ook een manier om vanzelfsprekendheden en vooroordelen bespreekbaar

te maken. Theater stelt vragen en nuanceert. Ik hoop dat studenten na het zien van een voorstelling beter in staat en bereid zijn naar elkaar te luisteren en begrip voor elkaar op te brengen. Ik hoop dat ze zien dat anders zijn heel normaal is. Theater stelt vragen als: wie ben ik, waar sta ik en wat is mijn identiteit? Bij burgerschapsvorming hoort ook het ontwikkelen van kritische denkvaardigheden."

"Er is veel steun van de burgerschapscoördinator Lidy van Oers. Zij organiseert regelmatig bijeenkomsten voor de docenten burgerschap. In die bijeenkomsten komen ook de theatervoorstellingen aan de orde, evenals de vraag hoe de inhoud nog beter een onderdeel van het leerplan kan zijn en hoe we samen extra lesmateriaal kunnen aanbieden. Burgerschap is verweven met kunst en cultuur en loopt als een rode draad door het hele Koning Willem I College."

Het hart raken en licht in ogen

Henk omschrijft zijn missie als volgt: "Op het diploma van de mbo-student zie je de prestaties. Ik wil echter niet alleen het hoofd, maar ook het hart bereiken. Het magische van theater is onzichtbaar, maar het is een ervaring die je de rest van je leven meeneemt. Mijn motto is: een les in duisternis brengt het licht in de ogen. Daar doe ik het voor. Als het zaallicht weer aangaat en studenten lopen met twinkelogen naar buiten, is mijn opdracht geslaagd."

Jonge mensen voeden hun verbeelding

Studenten techniek en theatermakers

ROC Friese Poort locatie Emmeloord en de theatermakers van locatie-theater Prins te Paard (Noord Oost Polder) laten mbo-studenten kunst en cultuur beleven. In gezamenlijke projecten werken studenten van de opleiding techniek mee aan de visuele realisatie van voorstellingen.

Locatietheater

Prins te Paard werd in 2006 opgericht door theatermakers Liset Moerdijk en Rutger Bergboer. Het theatergezelschap is gehuisvest in een oude schapenboet met bijgebouwen in de Noord Oost Polder en een gemene deler van al hun producties is dat ze 'buiten' worden uitgevoerd. Prins te Paard staat voor locatie-theater met veel water- en vuur-effecten. Ze maken eigenzinnige producties waarin de theatermakers de speellocatie omtoveren tot een nieuw landschap. Ze vertellen het verhaal van de plek en wat een bepaalde plek betekent voor mensen. De voorstellingen gaan vaak over de geschiedenis van de omgeving. Liset: "Zo kun je bijvoorbeeld oude landbouwmachines of onderdelen daarvan gebruiken: dingen die we dagelijks om ons heen zien."

Kansen voor mbo-studenten

ROC Friese Poort maakte de keuze om naast levensbeschouwelijke onderwerpen ook cultuur, sport en praktische filosofie te geven. Opleidingsmanager Koen Vos zag bij Prins te Paard meteen kansen voor zijn studenten: "Iedere school heeft een eigen cultuur van dingen maken en dingen doen. Ik ben erg gecharmeerd van het idee om jonge mensen een kans te geven hun verbeelding op de één of andere manier te voeden. Als je Rutger en Liset dan tegenkomt, begint er iets te borrelen: waarom zouden we niet samenwerken? Waarom zouden we elkaar niet opzoeken en gaan praten? De school heeft er voor gekozen om in te zetten op brede vorming. Studenten worden niet alleen opgeleid voor hun toekomstige beroep, maar er wordt ook veel aandacht besteed aan bewustzijnsontwikkeling of het 'in de wereld komen'. Het zijn

moeilijke termen maar daar gaat het wel over. De kunst is om het te vertalen. Kijk naar de festivalcultuur: deze jongeren gaan bijvoorbeeld naar De Zwarte Cross. Daar maken ze de meest bizarre dingen mee op het gebied van cultuur. Je geeft ze daarmee dus iets wat in hun belevingswereld past."

Studenten van de opleiding techniek

Rutger vertelt dat, wanneer hij met studenten praat over de inhoud van zijn theatervoorstelling, ze binnen twee minuten afhaken. Maar wanneer hij met ze praat over wat voor soort watereffecten ze de afgelopen jaren hebben gemaakt en hoe, waar en met welke technieken ze dat hebben gedaan, dan ziet hij ze loskomen. "Dan gaan mbo-studenten ook anders naar theatervoorstellingen kijken. Het intrigeert deze studenten vooral hoe de dingen werken en

FOTO: PRINS TE PAARD

welke technieken gebruikt zijn. Als deze studenten bij een voorstelling komen waar attributen gebruikt worden die zij zelf maakten, dan zie je ze daar vol trots rondlopen. Voor mensen in het onderwijs is dat een geluksmoment; dat je dat mag meemaken. Dat je ziet dat studenten techniek, die anders nooit naar een locatietheater gaan, geboeid zijn. Er wordt een verhaal omheen gemaakt waar ze muistil van worden." De studenten waarmee Rutger en Liset werken vinden zichzelf in het begin helemaal niet creatief. Maar de dingen die ze ontwikkelen en de oplossingen die ze bedenken zijn wel degelijk creatief.

Combine-O-Saurus

Bij het project 'Combine-O-Saurus' halen studenten een oude combine (maaidorser) helemaal uit elkaar en hangen alle onderdelen aan staalkabeltjes op (exploded view). De machine zweeft aan een stalen constructie en beweegt heel 'zachtjes'. Dit project is niet een op zichzelf staand kunstwerk, maar is bewust in een context geplaatst. Zoals je bijvoorbeeld naar Naturalis gaat en

KOEN VOS, ROC FRIESE POORT

'IK BEN ERG GECHARMEERD VAN HET IDEE OM JONGE MENSEN EEN KANS TE GEVEN HUN VERBEELDING OP DE EEN OF ANDERE MANIER TE VOEDEN.'

daar een T-Rex (dinosaurus) kunt bewonderen, zo is ook dit project bedacht. Rutger: "Iedereen in deze polder kent zo'n combine, maar het wordt toch een ander ding wanneer je er echt naar gaat kijken en het exposeert als kunstwerk."

Naast het werken aan dit project zoeken de studenten ook zelf helemaal uit van wie de combine oorspronkelijk is geweest, waar en waarvoor hij werd gebruikt. Prins te Paard organiseert een middag met oudere boeren uit de omgeving die vroeger met deze machines werkten. Samen met deze boeren halen de studenten de machine uit elkaar. Zo ontstaat op een natuurlijke manier een uitwisseling tussen de oudere boeren en de studenten rondom het verhaal van de combine, de verhalen van de omgeving en hoe het 'toen' ging.

Laaglanders: zee versus mens 1.0

Het volgende project (Laaglanders: zee versus mens 1.0) is inmiddels gestart. De opdracht aan de mbo-studenten is: bedenk nieuwe

watereffecten voor deze voorstelling. Studenten hebben de vrije hand, binnen de context van het stuk, en komen met fantastische ideeën en gedetailleerde uitwerkingen. Denk daarbij aan een watergordijn op het land, een paraplu waar water uitkomt als je hem opent of bijvoorbeeld een waterbermbom.

Trots op wie je bent

De samenwerking tussen ROC Friese Poort en Prins te Paard heeft veel positieve resultaten opgeleverd. Zo is Prins te Paard inmiddels een gecertificeerd stagebedrijf. Studenten laten hun creaties in een echte theatersetting aan ouders en vrienden zien. Het meewerken aan de theaterproductie heeft duidelijk hun horizon verbreed. Koen: "Studenten werken aan iets waar ze trots op zijn. Iets wat belangrijk is voor mbo-studenten. Ze zijn super trots op wie ze zijn, op wat ze doen en op het effect van hun werk. De manier waarop ze met het project bezig zijn, het enthousiasme dat ze uitstralen en de trots waarmee ze tijdens de eindpresentatie rondlopen, vertelt alles wat deze projecten voor hen betekenen."

Handschoenen aan!

Museum en vakcollege

Museum Van Loon en het Hout- en Meubileringscollege werken sinds zes jaar intensief samen aan het project 'Een huis dat werkt'. Deze succesvolle samenwerking, bekrachtigd in een convenant, leidt tot grote tevredenheid van beide instellingen. Het museum als externe leslocatie.

FOTO: PETER KOOIJMANS

"Ik vraag in het museum aan de studenten: wat vinden jullie eigenlijk van deze Rietveldstoel? 'Spuuglelijk' bekennen ze dan meestal. Ok, zeg ik, prima. Waarom zou deze stoel eigenlijk gemaakt zijn? Om mooi gevonden te worden, om lekker te zitten of om heel andere redenen? Er zit een opvatting achter die stoel en die komt voort uit de tijd waarin hij is ontworpen. Het is het logische gevolg van een gedachtegang. Wanneer je daar dan een en ander over vertelt, zie je dat ze zich realiseren: 'Dat had ik niet zelf kunnen bedenken'. Je biedt tijdens dat museumbezoek een andere manier van kijken. Multidimensionaliteit. Je voegt nieuwe dimensies toe. En dat is de taak van het onderwijs, vind ik."

Een extra laag

Aan het woord is Marco Cornelisse, docent en curriculumontwikkelaar bij het Hout- en Meubileringscollege in Amsterdam.

FOTO: PETER KOOIJMANS

Een huis dat werkt

Met zijn studenten bezoekt hij regelmatig musea, oude woonhuizen en kastelen. Echter, nooit facultatief of vrijblijvend.

Volgens Marco vragen studenten zich altijd af waaróm iets moet. "En dat vind ik een hele goeie vraag. Zij denken niet na over wat eventueel goed zou zijn voor hun ontwikkeling over tien jaar. Zij willen weten waarom dit nú zou moeten. Een bezoek aan een culturele instelling moet dus echt onderdeel zijn van het lesprogramma. Die kennismaking met de buitenwereld biedt een extra laag, een verrijking. En voor een aantal gaat er werkelijk een deur open. Daarvan ben ik overtuigd. Onze populatie studenten is heel divers. Er zijn erbij met een zeer schrale achtergrond. Die moet je echt voorbereiden en warm maken voordat je met ze op pad gaat. Maar als ze dan eenmaal in zo'n museum zijn, gedragen ze zich prima. Ze vinden de opdrachten die ze daar moeten doen moeilijk, maar ook inspirerend."

Met Museum Van Loon is geleidelijk een intensieve samenwerking ontstaan. Het contact ontstond tamelijk toevallig toen het museum zes jaar geleden een maquette nodig had en bedacht dat dit een mooie opdracht voor het Hout- en Meubileringscollege zou kunnen zijn. Vervolgens mochten de studenten van de restauratieopleiding meubels van Museum Van Loon bestuderen. "Ze namen de maten op en mochten sommige meubels zelfs uit elkaar halen, vertelt Marco lachend, wel met handschoenen aan natuurlijk." Daarna ontwikkelde het museum in samenspraak met vakdocenten van het Hout- en Meubileringscollege het programma 'Een huis dat werkt'. Tweedejaars studenten bezoeken twee keer het museum. Tijdens het eerste dagdeel bekijken zij nauwkeurig in twee- of drietalen een collectie kandelaars, daterend tussen 1650 en 1900, en tekenen die na.

MARCO CORNELISSE, HOUT- EN MEUBILERINGSCOLLEGE

‘JE MOET ALS MUSEUM BEREID ZIJN IETS ANDERS TE ONTWIKKELEN DAN JE GEWEND BENT EN GOED NADENKEN WAT JE VOOR HET MBO KAN BETEKENEN.’

Op die manier wordt aandacht besteed aan stijken-merken, een onderwerp dat op school in dezelfde periode aan de orde komt. Bij het tweede bezoek houden de studenten zich bezig met de objecten die hen het meest interesseren: meubels. De handschoenen gaan aan en vorm, stijl en constructie worden onderzocht. Museum Van Loon liet speciaal voor dit programma een filmpje maken, waarin twee hedendaagse vormgevers – Aldo Bakker en Christien Meindertsma – vertellen over 20ste eeuws tafelmeubilair in Hindelooper stijl en specifieke laktechnieken, waarvan voorbeelden in het museum te vinden zijn. Deze technieken zijn voor hen beiden een belangrijke inspiratiebron voor hun ontwerpen. Na afloop van de film wisselen de studenten van gedachten over hun visie op ambachtelijk vakmanschap. Nu en in hun toekomstige beroep.

Vakmensen die goed kijken en luisteren

Tonko Grever, directeur van Museum Van Loon, licht toe waarom het programma in overleg met de docenten op deze manier is ingestoken: “Mbo-studenten zijn heel praktisch ingesteld. Zij krijgen in hun toekomstige werk met opdrachtgevers te maken. Ze komen bij mensen thuis en moeten op basis van de verkregen informatie een offerte maken. Goed kijken en luisteren is dus van belang.

En jezelf kunnen presenteren. Rondom die vaardigheden is het programma ingericht.”

Voor Tonko is het mbo een vanzelfsprekende doelgroep: “Zonder vaklui kunnen we Museum Van Loon wel sluiten. Wij hebben meubelmakers nodig, loodgieters, schilders en behangers. Maar ook fietsenmakers en al die andere mensen met een specifieke vakopleiding blijven van belang. Want ook al kan er dan steeds meer met de computer, verstand van materialen en technieken blijft noodzakelijk. Het mbo is een vergeten groep. Onterecht! Wij als culturele instellingen kunnen een wezenlijke bijdrage leveren en echt iets toevoegen aan het curriculum. Je moet als museum bereid zijn iets anders te ontwikkelen dan je gewend bent en goed nadenken wat je voor het mbo kan betekenen. Maar er is zóveel mogelijk. Ik hoop dat niet alleen andere musea, maar ook theaters en concertzalen dat gaan doen!”

Convenant sluiten is noodzakelijk

Veel voorbeelden waarbij een culturele instelling en een mbo-opleiding als sparringpartners met elkaar optrekken zoals Museum Van Loon en het Hout- en Meubileringscollege zijn er (nog) niet volgens Tonko. Toch is het volgens beide organisaties de noodzakelijke basis voor succes. “Je moet écht een convenant sluiten”, benadrukt Marco nog eens. “In ons geval wordt het museum dan een externe contextrijke leslocatie. We plannen het op een vaste tijd in het rooster als onderdeel van het curriculum. Wanneer de samenwerking niet structureel is, wordt het afhankelijk van individuele docenten en loopt zo’n programma de kans een stille dood te sterven.”

FOTO: PETER KOOIJMANS

Een legio mogelijkheden!

Het mbo als doelgroep

Jaarlijks volgen meer dan 500.000 studenten onderwijs op mbo-niveau. Alleen al dit indrukwekkende aantal is een argument om je als culturele instelling in te spannen om aan wensen en behoeften van deze jongeren tegemoet te komen en te proberen hun interesse te wekken, zowel in schoolverband als daarbuiten. De meerderheid van de culturele instellingen zegt aanbod voor het mbo te hebben, maar een quickscan van LKCA wijst uit dat dit aanbod niet altijd specifiek op deze groep is toegespitst. De wensen en behoeften vanuit de mbo-opleidingen zijn zeer divers en dat maakt een ‘aanpak op maat’ noodzakelijk voor deze doelgroep.

De praktijkvoorbeelden in dit hoofdstuk laten zien dat er drie uitgangspunten zijn om cultureel aanbod te ontwikkelen voor het mbo.

Cultuureducatie als algemene vorming

Dit kan een aanbod zijn dat zich richt op algemeen vormende vakken van het mbo zoals burgerschap of Nederlands. Alle projecten die de focus leggen op het ontwikkelen van sociale en maatschappelijke vaardigheden kunnen hieronder worden geschaard. Denk daarbij bijvoorbeeld aan onderwerpen als politiek, pesten, radicalisering, inspraak of armoede. Cultuureducatie is een perfect middel om mbo-studenten niet alleen te informeren over deze onderwerpen, maar om ze ook met elkaar én met begeleiders in gesprek te laten gaan.

Cultuureducatie als verdieping van het vakmanschap

Culturele instellingen en de mbo docent werken samen in een project dat een logisch verlengde is op de lespraktijk. Voor studenten in de horeca-opleidingen kan het bijvoorbeeld interessant zijn te kijken naar oude schilderijen waar voedsel op is afgebeeld of naar vormgevingsaspecten van servies en tafelschikking. Voor automonteurs in spé kunnen door kunstenaars ontwikkelde futuristische voertuigen een eyeopener zijn. En voor bouwvakkers is een bezoek aan bijzondere architectuur (historisch of juist van recente datum) de moeite waard.

Cultuureducatie als onderdeel van het toekomstig beroep

Voor studenten die worden opgeleid als onderwijsassistent of pedagogisch medewerker is het organiseren van kunst- en cultuuractiviteiten voor een specifieke doelgroep onderdeel van hun beroepspraktijk.

Als extra insteek noemen wij hier de mogelijkheid om studenten van de opleiding artiest, podium-evenemententechniek, media of eventmanagement bij een culturele organisatie te betrekken. Dat kan bij wijze van stage, maar ook als verlevendiging en verrijking van een opening, première, ontvangst of festival.

Samenwerking tussen culturele instellingen en ROC's kan op allerlei manieren een verrijking betekenen, niet alleen voor de mbo-studenten, maar ook voor de educatiemedewerkers van culturele instellingen.

Met meer empathie over vluchtelingen denken

Wereldwijzere burgers

Het Humanity House in Den Haag laat mbo-studenten ervaren hoe het is om in een conflict- of rampgebied te leven. Een bezoek betekent een gedenkwaardige invulling van het vak burgerschap en loopbaanbegeleiding. Jolijn Fortmann, hoofd educatie: “Ik ben blij als studenten met iets meer empathie over vluchtelingen denken, of met net een andere blik het nieuws volgen.”

De Ervaringsreis

Het Humanity House heeft zich ten doel gesteld humanitaire thema's invoelbaar en bespreekbaar te maken. Persoonlijke verhalen zijn daarbij van cruciaal belang. Deze vormen dan ook een belangrijk ingrediënt van de Ervaringsreis, de vaste opstelling van het museum. Kunstenaars en vormgevers hebben in de verschillende ruimtes met behulp van beeld en geluid een soms akelige omgeving gecreëerd. Als bezoeker, of je nu met je schoolklas komt of als individu, volg je de route van een vluchteling. Je maakt mee hoe het is om acuut je huis te moeten verlaten, hoort angstaanjagende, vreemde geluiden en wordt geconfronteerd met onaangename douanebeambten. Maar ook kom je af en toe een heel betrokken hulpverlener tegen, of gewoon iemand

die aardig voor je is. Wanneer je reis voltooid is, kom je in een ruimte waar je op interactieve wijze kennis kan maken met acht vluchtelingen en hun verhalen. Waarom vluchtten zij en wat missen zij het meest? Hoe verliep hun tocht en hoe vinden zij het om nu in Nederland te zijn? Deze vragen klikken bezoekers aan op het beeldscherm waarna de betreffende persoon antwoord geeft.

Lida Lammers, docent Zorg & Welzijn van ROC Mondriaan, maakt met haar studenten regelmatig deze Ervaringsreis. Lida: “Het is belangrijk om je te realiseren ‘wie ben ik’. Onze studenten vinden het soms echt eng en beklemmend wat ze hier meemaken. Maar achteraf maakt deze excursie altijd de meeste indruk, omdat ze daadwerkelijk in de huid van een vluchteling kropen.”

FOTO: FRED ERNST

Geen spel, wel een ervaring

De Ervaringsreis wekt misschien enige associaties met de steeds populairder geworden escaperooms die overal in het land opduiken, maar er is nadrukkelijk gekozen voor een andere aanpak. “We wilden er geen spel van maken”, zegt Audrey Mussoni, medewerker educatie van het Humanity House, “het gaat om een serieus onderwerp.” Voordat studenten de reis ondernemen vindt ter voorbereiding een groepsgesprek plaats. Audrey licht toe waarom: “De studenten worden anders te abrupt in het diepe gegooid. Mbo-studenten zijn vaak maatschappelijk betrokken en vertonen weliswaar volwassen gedrag, toch hebben zij behoefte aan structuur. Je legt dus stap voor stap uit wat hen te wachten staat. Zij vangen natuurlijk vaak wel van alles op over gebeurtenissen in de wereld, maar dat blijft op afstand. Wij proberen ze echt bij het

onderwerp te betrekken door hen dilemma's voor te schotelen. Wat zou jij doen als je je met je familie in een oorlogsgebied bevindt en er slechts geld is voor één persoon om te vluchten. Ga jij? Laat je je familie achter? We bespreken de keuzes en de consequenties die daaraan verbonden zijn. Vervolgens maken de studenten in tweetallen de Ervaringsreis. Zij krijgen een kijkwijzer mee die moet voorkomen dat ze al te snel door de presentatie heen lopen. Via dit werkboekje worden zij op een aantal specifieke zaken geattendeerd die van pas komen bij het afrondende gesprek.”

Een open en respectvol gesprek

Dat nagesprek is minder gestructureerd dan de voorbereiding. Audrey: “Het gaat er vooral om indrukken uit te wisselen. Wat was spannend? Hoe kijk je nu tegen vluchtelingen

aan? Mbo'ers hebben doorgaans een sterke mening die is gebaseerd op intuïtie. Wij streven naar een open en respectvol gesprek." Lida van ROC Mondriaan vult aan: "Onze studenten hebben vaak hun eigen problemen. Als jij afhankelijk bent van de voedselbank of al heel lang een woning zoekt, heb je minder ruimte in je hart voor de situatie van een asielzoeker. Wanneer via Facebook of Twitter de kreet 'Nederland is vol' voorbijkomt, is dat heel herkenbaar. Wat helpt, is om hen te vragen zich te verplaatsen in degene die de ander het land uit moet zetten. Dat is het goede van het Humanity House: personen krijgen een gezicht."

Ook een aantal cijfers dat de revue passeert, maakt grote indruk op iedere bezoeker en zeker ook op de mbo'ers. In 2015 vluchtten 65,3 miljoen personen voor oorlog en geweld en dat zijn er de afgelopen periode zeker niet minder geworden. Integendeel. En onder hen is een indrukwekkend aantal dat ongeveer dezelfde leeftijd heeft als de gemiddelde mbo-student.

Kruipen in de huid van...

Als extra aanvulling op de Ervaringsreis kan de Humanity Game worden gespeeld. Hier verplaatsen leerlingen zich in hulpverleners die tijdens hun dagelijks werk onmogelijke beslissingen nemen. Kies je voor schoon drinkwater of voor medicijnen? Welke prioriteiten stel je wanneer op ieder gebied hulp nodig is? "Docenten zijn soms verrast over hun eigen studenten", zegt Jolijn. "Ieder groepje wil graag winnen. Daardoor vertonen sommige studenten heel ander gedrag dan in de klas."

Ook de dilemma's waar verslaggevers mee worden geconfronteerd komen in het programma aan de orde. In hoeverre is het mogelijk om objectief te berichten? Welke rol spelen de media überhaupt in de vluchtelingenproblematiek en welk nieuwsbericht zou je in deze omstandigheden zelf de wereld insturen? Studenten moeten in dit spel samenwerken om tot een goed resultaat te komen. Samen met een klankbordgroep van betrokken docenten timmert Humanity House aan de weg om niet alleen van de individuele bezoekers, maar ook van alle leerlingen of studenten wereldwijzere burgers te maken.

Is homoseksualiteit een 'cultuur- of natuurding'?

Theatervoorstelling bereidt voor op beroepspraktijk

Hoe zorg je dat LHBT'ers zich veilig en gerespecteerd voelen op scholen en in verzorgingshuizen? Theater AanZ speelt met de voorstelling *Geen Gezicht* in op deze vraag. Studenten Zorg en Welzijn van ROC Flevoland tonen zich een betrokken en geïnteresseerd publiek.

De verbazing is groot wanneer acteur Said el Khattouti na afloop van de voorstelling plompverloren zegt: "Ik ben zelf ook homo. Punt." In het afgelopen uur kwam hij over als macho bij uitstap van Marokkaanse herkomst met uitspraken als 'homo is een vies woord', 'homo's moeten aan het gas' en 'gelovig zijn én homoseksueel, dat kán niet samengaan'. De studenten van ROC Flevoland moeten even bijkomen van deze bekentenis, maar zijn vervolgens heel nieuwsgierig naar zijn 'echte' verhaal.

Vooroordelen over homoseksualiteit

Docenten van de opleiding Zorg & Welzijn gingen in op het initiatief

van het gemeentelijke Bureau Gelijke Behandeling dat programma's en activiteiten ontwikkelt in het kader van Lelystad Regenboogstad. Het doel van dit gemeentelijk beleid is om ervoor te zorgen dat LHBT'ers zich veilig en gerespecteerd voelen, óók op scholen en in verzorgingshuizen. De voorstelling *Geen Gezicht* past daar goed in. De voorstelling is door Theater AanZ speciaal ontwikkeld voor studenten van mbo-opleidingen die zich voorbereiden op een toekomstig beroep als bejaardenverzorger of onderwijs-assistent. Ook al tonen sommige onderzoeken aan dat het in Nederland relatief 'meevalt' met de vooroordelen over homoseksualiteit, de praktijk wijst uit dat er nog een wereld te winnen valt. Mbo-opleidingen worden regelmatig geconfronteerd met studenten die principieel weigeren homoseksuele ouderen

te wassen of te verzorgen. Maar ook met zorginstellingen die liever geen homo of lesbienne als stagiaire willen omdat hun doelgroep daar moeite mee zou hebben.

Werk aan de winkel dus, en Theater AanZ draagt daar graag haar steentje aan bij. Het gezelschap maakt inmiddels al ruim tien jaar interactieve en educatieve voorstellingen over diversiteit en 'wil daarmee een spiegel zijn waarin het publiek zich mag en kan herkennen'. AanZ gelooft in theater als middel om onverwachte ontmoetingen met diversiteit tot stand te brengen. Het gezelschap werkt met professionele spelers, 'ervaringsdeskundigen', regisseurs en schrijvers. Er wordt uitstekend geacteerd en soms zelfs gezongen.

Persoonlijke dilemma's en keuzes

Geen Gezicht is een heftige voorstelling, maar humor doorbreekt af en toe de opgebouwde spanning of ontroering. Drie personages vertellen

FOTO:GERARD VERSCHOOTEN

hun verhaal dat dichtbij de dagelijkse ervaringen van de mbo- studenten ligt. Marian van Hoof, artistiek leider van Theater AanZ, schreef de tekst en ontleende haar inspiratie aan tal van interviews met jongeren uit verschillende geloven en culturen. Het islamitische meisje Emina ontmoet Maaïke, de liefde van haar leven wanneer ze stageloopt op een kinderdagverblijf. Maar zij durft haar geheim niet met haar ouders te delen en trouwt tenslotte met de man die voor haar is uitgezocht. Het echtpaar krijgt kinderen, maar zou Emina nu gelukkig zijn? Deze vraag komt aan de orde in het nagesprek. De meeste studenten denken van niet. Zij heeft haar hoofd gevolgd en niet haar hart, zoals ze zelf tijdens de voorstelling ook al zegt. Er is weliswaar begrip voor ouders die moeite hebben met het uit de kast komen van hun kind – een aantal van de studenten heeft zelf al een of meer kinderen – maar uiteindelijk moet je als ouder de keuzes van je zoon of dochter accepteren, vindt het merendeel. Toch aarzelen een paar studenten. Misschien moet je je eigen geluk halen uit het feit dat je kiest voor het geluk van je ouders? In deze opvatting vinden studenten met een streng islamitische achtergrond en een streng christelijke achtergrond – beiden vertegenwoordigd in deze groep van ROC Flevoland – elkaar.

Peter is een personage dat christelijke ouders heeft. Hij toont van jongs af

FOTO: GERARD VERSCHOOTEN

aan belangstelling voor de kleren van zijn zusje en merkt al vroeg dat hij op jongens valt. Peter danst graag op de muziek van Beyoncé. Voor zijn ouders is dit alles onbespreekbaar, maar de jongen kiest voor zichzelf en riskeert daarmee een breuk met zijn familie. Het merendeel van de studenten heeft begrip voor zijn keuze. Zij zouden hetzelfde doen. Het verhaal lijkt voor een deel op het 'echte' verhaal van acteur Said, al heeft deze dan geen christelijke maar islamitische ouders. De studenten willen graag weten of hij nu 'in het echt' wél nog contact heeft met zijn ouders. Said vertelt openhartig dat hij sinds kort weer sporadisch met zijn vader communiceert, maar dat er sprake is geweest van een langdurige breuk. Zijn ouders zijn lang geleden gescheiden en zijn moeder weet officieel niet dat haar zoon homo is. Maar Said is ervan overtuigd dat ze wel degelijk van zijn geaardheid op de hoogte is. Er wordt eenvoudig (nog) niet over gesproken.

De waarde van kunst voor burgerschap

De studenten hangen aan de lippen van de drie acteurs die zo open en eerlijk vertellen wat hun betrokkenheid met seksuele diversiteit is. Een week erna verzorgt Bureau Gelijke Behandeling een vervolgworkshop over het onderwerp homoseksualiteit. Dan kunnen opnieuw kwesties aan de orde komen als 'Word je als homo geboren?', ofwel is het een 'cultuurding' of een 'natuurding'. 'Wat doe ik als mijn beste vriendin zegt dat ze lesbisch is?' en 'Hoe vertel ik het mijn ouders?'. Na afloop van dit mini-project maken de studenten van ROC Flevoland een verslag dat wordt toegevoegd aan het portfolio burgerschap. Een beter voorbeeld van de wijze waarop de kunsten bij dragen aan de invulling van het vak burgerschap is bijna niet denkbaar.

Je eigen geschiedenis en toekomst schrijven

Oude meesters inspireren mbo-studenten

Sinds de heropening in 2013 doet het Rijksmuseum meer dan ooit zijn best om mbo-studenten naar het museum te krijgen. Directie en medewerkers vinden dat kunst en de geschiedenis van Nederland relevant zijn voor iedereen die in dit land leeft en naar school gaat. Daarom ontwikkelde het Rijksmuseum speciaal voor mbo-studenten een aantal inspirerende programma's dat naar behoefte kan worden aangepast.

Een museum voor iedereen

Op de jaarlijkse MBO City Conferentie in november 2016 vertelt directeur Taco Dibbits hoe belangrijk hij het mbo-onderwijs vindt voor het Rijksmuseum: "Bijna de helft van onze medewerkers heeft een mbo-opleiding. Bijvoorbeeld onze medewerkers beheer en behoud, technische dienst en van de bibliotheek. Ook mbo-studenten dragen hun steentje bij: het Sint Lucas College in Boxtel werkte bijvoorbeeld mee aan de restauratie van het Rijksmuseum. Vakmanschap, ambacht en passie is wat het Rijksmuseum en het mbo bindt. Ook benadrukt hij dat het Rijksmuseum er is voor iedereen: "Kunst gaat over maken, kunst is er voor iedereen. In elk huis in Nederland staat iets wat kunst is."

Leren kijken door te doen

Wouter van der Horst - educatiemedewerker Onderwijs bij het Rijksmuseum - is binnen het onderwijsteam verantwoordelijk voor het mbo. Wouter: "In het mbo worden veel makers opgeleid. We willen de mbo-studenten leren kijken door te doen. Zowel met rondleidingen als met workshops. Oude meesters inspireren jong talent."

Wouter legt de werkwijze van het Rijksmuseum als volgt uit: "Om bijvoorbeeld aan te sluiten bij het toekomstige beroep van de mbo-student is een specifieke groep rondleiders en workshopdocenten speciaal opgeleid door het Rijksmuseum. De rondleiders werken op maat. Kunst en cultuur zijn onmisbaar voor ieder individu. Het Rijksmuseum is het product van creativiteit, ambacht, vakmanschap en passie. Deze kwaliteiten zie je terug in de mbo-studenten. Ons motto is 'leren kijken door te doen.' Dit vind je dan ook terug in de drie onderwijsprogramma's voor het mbo."

Toppers van de Gouden Eeuw

Bij de Toppers van de Gouden Eeuw vragen de rondleiders de mbo-studenten waarom de Gouden Eeuw in Nederland zo bijzonder was? De studenten maken kennis met de Nachtwacht en andere topstukken uit de 17de eeuwse collectie. Door actieve opdrachten denken studenten na over de betekenis van toen voor nu. Daarbij is de opleiding van de studenten het uitgangspunt. Met het Hout en Meubileringscollege wordt er tijdens de rondleiding bijvoorbeeld specifiek aandacht besteed aan de meubelen in de collectie. Bij kappers kan dit de ontwikkeling van kapsels door de eeuwen heen zijn.

Dutch design in de Gouden Eeuw

Dit is een verdiepende workshop over het Nederlands ontwerp van toen en nu. Studenten doorlopen het creatieve proces van een ontwerper door kleuren, vormen, materialen en gebruiken van de 17de eeuw te onderzoeken.

FOTO: RIJKSMUSEUM

WOUTER VAN DER HORST, RIJKSMUSEUM AMSTERDAM

‘BINNEN HET MBO IS ER WEINIG RUIMTE VOOR KUNST EN CULTUUR, TERWIJL KUNST ONMISBAAR IS VOOR DE ONTWIKKELING VAN IEDER INDIVIDU.’

Mbo-studenten kijken goed naar een collectie om aan de hand daarvan een eigen ontwerp te maken in het Media-lab van de Teekenschool. De workshop Dutch Design in de Gouden Eeuw is met name relevant voor de grafische opleidingen. Studenten maken nieuwe ontwerpen aan de hand van de 17de eeuwse objecten in het museum.

Citroen van Toen

Bij de workshop Citroen van Toen kijken studenten tijdens een rondleiding vooral naar stillevens in de 17de eeuw. Wie goed oplet, ziet overal citroenen. Welke technieken gebruikten 17de-eeuwse meester-schilders om eten er heerlijk uit te laten zien? In het beeldend atelier van de Teekenschool maken studenten op ambachtelijke wijze zelf de verf zoals de oude meesters dat ook deden. Met deze verf schilderen de studenten een citroen. Deze workshop sluit aan op creatieve- en zorg- en welzijns-opleidingen.

Het uitgebreide educatieve programma van het Rijksmuseum is geschikt voor alle mbo-opleidingen: BBL (Beroeps Begeleidende Leerweg) en BOL (Beroeps Opleidende Leerweg) en alle niveaus. De rondleidingen worden ondersteund met educatief lesmateriaal. Daarnaast raadt pleegt het Rijksmuseum een landelijke klankbordgroep van medewerkers van mbo-opleidingen. En werkt het museum samen met vakscholen als het Hout- en Meubileringscollege (HMC) te Amsterdam.

FOTO: RIJKSMUSEUM

Toename aantal mbo-studenten

Wouter is gemotiveerd: “Vanuit het mbo komen enthousiaste reacties op het programma van het Rijksmuseum. Onderzoek over bezoekersaantallen wijst uit dat sinds de start van het mbo-educatieprogramma in 2015 maar liefst 5500 mbo-studenten het Rijksmuseum bezochten. Voor veel mbo’ers is een bezoek aan het Rijksmuseum niet altijd vanzelfsprekend. Binnen het mbo is er weinig ruimte voor kunst en cultuur, terwijl kunst onmisbaar is voor de ontwikkeling van ieder individu. Om die reden is museumtoegang gratis voor mbo-studenten en begeleiders in combinatie met een onderwijsprogramma.”

Winnaar Innovatie Award 2017

Met Dutch Design in de Gouden Eeuw won het Rijksmuseum in januari de Innovatie Award van de NOT 2017, de tweejaarlijkse beurs voor onderwijsprofessionals. Een citaat uit het juryrapport: ‘Deze variabele workshop brengt naast vele belangrijke algemene skills voor de mbo-student ook het kunst- en creatieve onderwijs op een originele en pakkende wijze terug in de klas. Met een bezoek aan het Rijksmuseum, gekoppeld aan opdrachten, komt kunst bij de mbo’ er weer tastbaar in beeld.’

Op originele en interactieve wijze komen vakmanschap, kunst, ambacht en design in het educatieprogramma van het Rijksmuseum samen. Een bezoek aan het Rijksmuseum geeft mbo-studenten de kans een eigen geschiedenis en toekomst te schrijven, een verhaal zonder einde.

Toegang gratis & lesmateriaal

Het mbo-programma van het Rijksmuseum is voor mbo’ers en begeleiders gratis toegankelijk.

Bij dit programma is lesmateriaal ontwikkeld in samenwerking met het wetenschappelijke tijdschrift Quest en uitgever Thieme Meulenhoff. Meer informatie vind je op de website van het Rijksmuseum.

Presenteren! Argumenteren! Debatteren!

Creativiteit stimuleert taal- en spreekvaardigheid

Een van de doelen in het mbo is het ontwikkelen van de taalvaardigheid van studenten. Cultuureducatieve activiteiten kunnen daar een belangrijke bijdrage aan leveren. Drie bijzondere initiatieven uit Rotterdam: de verhalenwedstrijd van Passionate Bulkboek en de twee projecten Present en Argument van Stichting Kunstzinnige Vorming Rotterdam (SKVR).

Er Was Eens

De verhalenwedstrijd 'Er Was Eens' van Passionate Bulkboek is een project in Rotterdam voor vmbo- en mbo-studenten.

'Er Was Eens' is een combinatie van schrijf- en leesonderwijs waarvan uit diverse onderzoeken blijkt dat juist hierdoor talmende lezers, leesplezier gaan ervaren. Het onderzoek 'Zo fijn dat het niet fout kan zijn.

De invloed van (re)creatief schrijven op lezen', van Stichting Lezen (2017) is hier een voorbeeld van.

Scholen tekenen hierop in, ontvangen een lessenspakket en kunnen met zo veel mogelijk groepen deelnemen aan de wedstrijd. Het gaat om een groepswedstrijd waarbij de studenten met elkaar moeten samenwerken om een goed verhaal te maken. Ze mogen het verhaal op hun eigen

manier presenteren en een jury kiest uit alle presentaties het meest aansprekende verhaal. De doelstellingen van het project zijn gericht op het verbeteren van de taalvaardigheid en literaire competenties van de leerlingen. Dit zou het vermogen om zich in een ander in te leven en het vermogen om meningsverschillen uit te praten vergroten. Als bijkomend effect verbeteren de studenten hun kansen op de arbeidsmarkt.

Verhalen vertellen

Docenten in het mbo zijn zeer geïnteresseerd in het project. Wilma van Raamsdonk, de projectleider van Passionate Bulkboek, constateert dat het project een antwoord is op de behoefte van docenten om de leerlingen te laten kennismaken met literatuur en het lezen van boeken. "De docenten zoeken echt naar mogelijkheden de studenten hierin te stimuleren. Ze zien in het lezen van boeken en vertellen van verhalen een duidelijke meerwaarde voor de algemene vorming en de ontwikkeling van taalvaardigheid van studenten.

Bovendien is het heilzaam voor het onderlinge proces wanneer een groep samenwerkt aan het project.

De presentatie van het eigen verhaal tijdens de wedstrijd is een niet geringe uitdaging: het geeft de jongeren een kick en werkt als een beloning wanneer ze dit voor elkaar krijgen."

Aansluiten bij Nederlands

De twee volgende voorbeelden komen ook uit Rotterdam en leren mbo-studenten hoe zij hun argumenten beter naar voren kunnen brengen. Op het Albeda College, ROC Zadkine en het Grafisch Lyceum verzorgt SKVR workshops en lessenseries als onderdeel van de projecten Present en Argument; voorbeelden van taal- en spreekvaardigheidsontwikkeling. Deze projecten richten zich zowel op identiteitsvorming als op de ontwikkeling van vaardigheden op het gebied van theater en schrijven. Ze vormen een brug tussen kunstvakken en algemene vormende vakken in het curriculum.

FOTO: SKVR

Uit gesprekken van SKVR met verschillende Rotterdamse mbo-opleidingen bleek behoefte te zijn aan lesmateriaal dat aansluit bij het vak Nederlands. SKVR speelde in op deze behoefte. In samenwerking met de mbo-docenten werd een aantal theater- en schrijfworkshops op maat ontwikkeld.

SKVR had ervaring met het inzetten van kunstvakken bij het vak burgerschap en ontwikkelde deze workshops met als doel presenteren, argumenteren en solliciteren. In de opzet werd rekening gehouden met de vraag: wat leeft er bij de leerlingen?

Present

De theaterworkshop Present is gericht op het versterken van vaardigheden aansluitend bij het vak Nederlands. Bij deze workshop gaat het vooral om non-verbale communicatie en spreekvaardigheid. Onder het motto 'Zorg ervoor dat je nooit meer wordt overgeslagen of over het hoofd wordt gezien' leren de studenten zichzelf presenteren. De studenten ervaren welke vooroordelen ze weg kunnen nemen bij anderen en hoe ze voor een groep kunnen staan. Ze leren hun houding en stem op een bewustere manier in te zetten. In de workshop is veel aandacht voor jezelf durven zijn en het ontvangen en geven van feedback.

Visie van SKVR

Cultuuronderwijs draagt bij aan grip op en begrip van de culturele omgeving, de samenleving waarin jongeren opgroeien. Jongeren ontwikkelen een cultureel bewustzijn. Door bezig te zijn met kunst leren ze ook iets over zichzelf. Wie ben ik en hoe verhoud ik mij tot de ander en de wereld om mij heen? Identiteitsontwikkeling, zelfbewustzijn en burgerschap zijn sleutelbegrippen bij onze cultuureducatieve activiteiten.

Argument

De workshop Argument is een soort Lagerhuisdebat dat gaat over argumenteren en debatteren. Medewerkers van SKVR gaan eerst in gesprek met gemotiveerde docenten en bespreken met hen wat er leeft bij hun jongeren. De werkvormen worden aangepast op de doelgroep. Welke werkvorm is bijvoorbeeld het meest geschikt voor een groep met een taalachterstand? De studenten leren elkaar beter kennen en er wordt gewerkt aan onderling begrip en respect voor elkaars mening.

SKVR

'MBO-JONGEREN ZIJN LEUK OM MEE TE WERKEN, ZE LEREN SNEL, ZE ZIJN WERELDWIJS EN ZE KOMEN MAKKELIJK LOS.'

FOTO: SKVR

Hoe nu verder?

Hoe zet je de eerste stappen om cultuureducatie een plek te geven in de opleiding? Hoe kun je als zzp-er of educatief medewerker van een culturele instelling samen met opleidingen aanbod ontwikkelen? En waar haal je geld vandaan om te starten?

Drempels?

Er is relatief weinig cultuureducatief aanbod voor en in het middelbaar beroepsonderwijs. Diverse partijen werken aan verbinding en kennisdeling zodat het onderwijs en de cultuursector elkaar beter weten te vinden. Met de komst van de gratis OV-jaarkaart voor mbo- studenten onder de 18 jaar en de MBO Card zijn een paar praktische drempels weggenomen.

Interessante fondsen

Leraren Ontwikkelfonds

Bij het programma Onderwijs Pioniers MBO van het Leraren Ontwikkelfonds krijgen docenten in het mbo de kans om met behulp van budget en begeleiding aan de slag te gaan met een goed idee voor (beter) (cultuur) onderwijs. Het budget besteden ze naar eigen inzicht.

Fonds 21

Fonds 21 steunt onder meer projecten die leren over kunst centraal stellen en richt zich daarbij ook op jongeren die een mbo-opleiding volgen. Fonds 21 heeft ook een programmaregeling geïnitieerd, die culturele instellingen stimuleert kwalitatief en toegankelijk aanbod voor mbo'ers te ontwikkelen. Meer informatie: www.fonds21.nl.

Het Stimuleringsfonds Creatieve Industrie

Het Stimuleringsfonds ondersteunt vernieuwende projecten en activiteiten van ontwerpers, makers en culturele instellingen in de creatieve industrie. Er is een apart programma voor Onderwijsomgeving.

Andere financieringsmogelijkheden

Het Jeugdcultuurfonds en Stichting Regenboog Amsterdam zijn voorbeelden van fondsen en stichtingen die aanvragen uit het mbo behandelen, gericht op maatschappelijke participatie. Vanuit deze invalshoek steunen meer lokale partijen, verzekeringen, banken en gemeenten initiatieven in het mbo.

Sommige mbo's maken gebruik van innovatie- en excellentiegelden. Deze gelden kunnen binnen de school besteed worden aan onderwijsvernieuwing. Ook projectgelden bij burgerschap en Nederlands kunnen ingezet worden.

Tips voor opleidingen

Wil je kunst en cultuur integreren op jouw mbo-opleiding? Ontwikkel dan samen met het College van Bestuur een visie op cultuureducatie zodat kunst en cultuur in de opleiding breed gedragen worden. Leg contact met werkgroepen of commissies in jouw opleiding die aansluiten bij burgerschap, Nederlands en/of 21ste-eeuwse vaardigheden. Of start zelf een werkgroep Kunst & Cultuur met geïnteresseerde docenten van diverse opleidingen.

ROC's die beschikken over een artiestenopleiding kunnen studenten presentaties laten verzorgen voor andere studenten.

Wil je samenwerken met culturele instellingen? Inventariseer welke musea, gezelschappen, of kunstenaars uit de buurt je in de school kunt halen. Culturele instellingen hebben meestal een educatief medewerker waarmee je contact kunt opnemen. Vermeld ook een contactpersoon op de website van jouw opleiding, zodat culturele instellingen je kunnen bereiken.

Tips voor culturele instellingen

Heb je aanbod dat aansluit bij burgerschap of Nederlands? Neem dan contact op met de docent die dit vak verzorgt op de opleiding en overleg samen welke wensen en mogelijkheden er zijn. Je kunt daartoe ook eerst contact opnemen met de afdeling Communicatie. Zorg dat je, waar mogelijk, ook digitaal aanbod ontwikkelt zodat jouw instelling ook toegankelijk is voor opleidingen buiten jouw stad of regio.

Organisaties om in de gaten te houden

Het **Expertisecentrum Beroepsonderwijs** (ecbo), onderdeel van CINOP Advies (een adviesbureau op het gebied van leren, opleiden en ontwikkelen), voert overheids- en subsidieprogramma's uit en richt zich op praktijkgericht onderzoek en kennisdeling in het beroepsonderwijs. Publicaties en agenda zie www.ecbo.nl.

In het **Netwerk Burgerschap mbo**, onderdeel van de MBO Raad, wisselen scholen en docenten kennis en ervaring uit op het gebied van burgerschapsvorming. Op de website vind je handreikingen, lessen en aanbod van aanbieders, waaronder culturele instellingen: www.mboraad.nl en www.burgerschapmbo.nl.

Jongeren Organisatie Beroepsonderwijs (JOB) behartigt de belangen voor jongeren in het mbo en heeft ook cultuureducatie op de agenda staan. Zie www.jobmbo.nl.

AUTEURS

Lenie van den Bulk, Ronald Kox, Rozemarijn Schouwenaar,
Henk Smit, Anneloes Vermeulen, Melissa de Vreede (LKCA) en
Marije Kuijs en Anneke van der Vaart (CJP)

GEBRUIKERSONDERZOEK MBO CARD

CJP en Lenie van den Bulk (LKCA)

SAMENSTELLING EN REDACTIE

Marije Kuijs, Anneke van der Vaart (CJP) en Rozemarijn
Schouwenaar, Melissa de Vreede (LKCA)

EINDREDACTIE Aukje de Boer

GRAFISCH ONTWERP Atelier Oost

DRUKWERK Drukkerij Libertas Pascal

Met dank aan alle geïnterviewde personen, meelezers
en adviseurs.

UITGEVER

Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst
(LKCA) www.lkca.nl

Cultureel Jongeren Paspoort (CJP)
www.cjp.nl

Kromme Nieuwegracht 66

Postbus 452

3500 AL Utrecht

030 711 51 00

info@lkca.nl

MEER INFORMATIE

rozemarijnschouwenaar@lkca.nl en anneke@cjp.nl

ISBN 978-90-6997-160-5

©LKCA en CJP

Utrecht, oktober 2017

Verplichte bronvermelding bij het delen van artikelen
en informatie uit deze publicatie.

TONKO GREVERS , MUSEUM VAN LOON

‘WIJ ALS CULTURELE INSTELLINGEN KUNNEN EEN
WEZENLIJKE BIJDRAGE LEVEREN EN ECHT
IETS TOEVOEGEN AAN HET CURRICULUM.

JE MOET ALS MUSEUM BEREID ZIJN IETS ANDERS TE
ONTWIKKELEN DAN JE GEWEND BENT.’

Het LKCA en CJP stimuleren cultuureducatie in het mbo en willen met deze publicatie een aanzet geven tot het ontwikkelen van cultuureducatief aanbod.

www.lkca.nl
www.cjp.nl

